

ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๔

ห้องวิชาแพทยไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๒

แจกในงานศพ ชุมนานา (เพิ่ม) มณีสุต

บรรณา พ.ศ. ๒๔๖๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ โสภณพิพรรตธนากร

ทะเบียน 1569

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา

ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๔

เรื่องวิชาแพทย์ไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๒

แจกในงานศพ ขุนนา (เพิ่ม) มณีสุต

ประกาศ พ.ศ. ๒๕๒๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขห้อง 104

610.8

เลขหมู่

ค 252 ๙

เลขทะเบียน

ผ. 32 น. 9374

คำนำ

ด้วยเจ้าภาพงานศพ ชุมนานา (เพิ่ม) มณีสุต คือ หลวงสาธกธนราช
แลขุนสิทธิสารากร ผู้บุตร ให้มาแจ้งความแก่กรรมการหอพระสมุด
วชิรญาณสำหรับพระนคร ว่ามีครุฑธำปรางนาจะพิมพ์หนังสือเรื่องลทธิ
ธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๔ เรื่องวิชาแพทยไทย ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
ชั้น ๔ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ไถ่ทรงนิพนธ์ไว้เรื่อง ๑ เรื่องเวชปฏิบัติ
พระเจ้าราชวรวงศ์เธอชั้น ๔ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ แต่ยังดำรงพระยศ
เป็นพระองค์เจ้าจุฑาโรจน์เรืองศรี ทรงนิพนธ์ไว้เรื่อง ๑ มารวมพิมพ์
ในหมวดเรื่องลทธิธรรมเนียมต่าง ๆ นับเป็นภาคที่ ๔ หนังสือทั้ง ๒ เรื่อง
นี้เป็นหนังสือแต่งถวายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
ทรงบัญชาการแทนเสนาบดียกหอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อขณลุ พ.ศ. ๒๔๓๒
แลได้พิมพ์ไว้ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ

ว่าเฉพาะเรื่องวิชาแพทยไทยที่พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ทรงนิพนธ์
นั้น พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์เป็นกวีแลเป็นนักเขียน ทรงชำนาญใน
ทางภาษาไทย ได้รับราชการอยู่ในกรมราชเลขาธิการ แต่ยังไม่ทันได้
รับกรมใหม่ สิ้นพระชนม์เสียเมื่อขณลุ พ.ศ. ๒๔๓๒ เมื่อทรงปฏิบัติ
ราชการอยู่ โปรดในทางวิชาแพทย ทรงศึกษาในเวลาว่างราชการ
มาเป็นนิจ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้ง
กรมพยาบาลขึ้นสำหรับจัดการโรงพยาบาล จึงทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ เป็นตำแหน่งอธิบดีกรมพยาบาล
ด้วยอีกหน้าที่ ๑ ได้ทรงเป็นพระอุระไต่ถามความรู้แพทย จากพระยา

ประเสริฐสาตราจารง หนู พระยาพิศณุประสาทรเวช คง เมื่อยังเป็น
 ขุนแพทย์พิเศษ แลพระยาประเสริฐสาตราจารง นั้น เมื่อยังเป็นขุน
 เวชวิสิฐ ทั้งทรงรวบรวมตำราแพทย์มาตรวจตราเมื่อครั้งจัดการโรง
 พยาบาลต่าง ๆ มีโรงศิริราชพยาบาลเป็นต้น จนได้ความรู้ลัทธิวิชา
 แพทย์ไทย ทรงเรียบเรียงหนังสือเรื่องนั้นถวายตามความคุ้นเคย แล
 ความนิยมของแพทย์ไทยในสมัยนั้น จึงเป็นหนังสือที่แต่งดีทั้งในภาษา
 ไทย แลในทางอธิบายลักษณะวิชาแพทย์ไทย ตามความคิดในชั้นใหม่
 ถึงบุคคลที่มีได้เป็นแพทย์อ่านก็เห็นจะไม่เบื่อหน่าย

เรื่องเวชปุจฉานั้น กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ ผู้นิพนธ์ ก็อยู่ในเจ้านาย
 พระองค์ ๑ ซึ่งได้เอาพระไทยใส่ศึกษาวิชาแพทย์ ได้รับราชการใน
 ตำแหน่งแพทย์กรมทหารรักษาพระราชวัง เมื่อในรัชกาลที่ ๕ จึงแต่ง
 หนังสือเรื่องเวชปุจฉาถวายตามความคุ้นเคยแลพระดำริห์ของท่าน เห็น
 ว่าเป็นหนังสือที่น่าอ่านเหมือนกัน แลเห็นว่าเป็นเรื่องว่าด้วยวิชาแพทย์ไทย
 เหมือนกับเรื่องที่พระองค์เจ้าศรีเสาวภาวงศ์ทรงนิพนธ์ จึงได้เอามารว
 รวมพิมพ์ไว้ในสมุดเล่มเดียวกัน

ประวัติขุนนา (เพิ่ม) มณีสุต

อนึ่งเจ้าภาพได้นำประวัติของขุนนา (เพิ่ม) มณีสุต ส่งมาขอ
 ให้เรียบเรียงลงไว้ในหนังสือเพื่อปรากฏเป็นที่รูกแก่บุตรหลานต่อไป
 เรื่องประวัติของขุนนา (เพิ่ม) มณีสุต มีเนื้อความดังนี้

เรื่องแพทย์หมอ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๔ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์

ทรงนิพนธ์

คำเรียกว่าหมอ ๆ ในภาษาของเรา ดูเหมือนจะเข้าใจกันว่าผู้
แก้โรคภัยไข้เจ็บอย่าง ๑ คนเจ้าตำหรับตำราเข้าใจการอะไร ๆ อย่าง ๑
เพราะฉะนั้นคำว่าหมอก็เป็นชื่อของคนหลายจำพวก เช่น หมอที่รักษา
โรคภัย ด้วยวิธีใช้สรรพยาต่าง ๆ ตามคัมภีร์แพทย์ก็เรียกว่าหมอ
ยังพวกที่ใช้วิชาอย่างหนึ่ง เช่น หลับตาคันนึ่ง ๆ ง่า ๆ เคกอะไรให้กิน
ให้ทา ฤาษี ๆ เขียน ๆ แล้วทายไปตามตำราที่ตนเชื่อถืออย่าง ตาม
ที่ใดหลับตาเห็นตามสังเกตของตนบ้าง คือหมอดู หมอเคกเข้า หมอ
น้ำมัน หมอภูต เรียกว่ารักษาทางใน แก้ผดแก้กระทำเหล่านนี้ ก็เรียก
หมออีกพวก ๑ ยังผู้ที่ชำนาญในการหักปรีดาปราบปรามสัตว์ต่าง ๆ เช่น
หมอช้าง หมอม้า หมอจระเข้เหล่านนี้ เขาก็เรียกว่าหมอเหมือนกัน
ที่สุดจนคำคนเรียกกันโดยหยอกล้อของคนโบราณฤาษีคนต่ำ ๆ ในทุกวันนี้
ก็พอใจเรียกเพื่อนกันว่า หมอนั้นหมอนั้น จนถึงเต็มคำว่า อ้ายหมอนั้น
อ้ายหมอนั้น ก็มีคำหมอปนอยู่ จะมาแต่อะไร เพราะเหตุใดจึงเรียกกัน
เช่นนั้นก็ไม่ทราบ คำเรียกหมอนั้น ถ้าไม่ใช่คำหยอกล้อที่กล่าวมาข้างต้น
เป็นคำเรียกโดยพวกเจ้าตำราแล้ว ก็เต็มคุณวิชาของคนจำพวกนั้น ๆ

เข้าทำยคำหมอ เช่นหมอนวด หมอยา หมอกุมาร หมอพยุงครรภ
 หมอดู หมอเค็กเป้า หมอช้าง หมอจรเข้ เป็นต้น ตรวจดูคำว่าหมอ
 ของชาวเราอยู่ข้างคล้ายกับภาษาจีน เรียกหมอยาหมอดูว่าซินแส
 ฤาษาอังกฤษเรียกว่าคอกเตอร์นั้นนักเรียกคนหลายจำพวก คือหมอยา
 หมอศาสนา หมอกฎหมายเหล่านี้ เป็นคอกเตอร์ทั้งสิ้น แล้วเติม
 คุณวิชาเข้าทำยชอด้วย เช่นหมอยาเรียกคอกเตอร์ออฟเมดิซีน หมอ
 ศาสนาเรียกคอกเตอร์ออฟเทวินตี หมอชำนาญภาษาต่าง ๆ เรียก
 คอกเตอร์ออฟฟีโลโซฟี หมอกฎหมายเรียกคอกเตอร์ออฟลอ คำว่า
 คอกเตอร์แล้วเติมคุณวิชานี้เหมือนคำว่า หมอแลเติมยาฤาษณวด ใน
 ภาษาของเราที่เคยว แต่คำเรียกคอกเตอร์ในภาษาอังกฤษนั้น ผิดกับ
 คำว่าหมอของเราอยู่อย่างหนึ่ง ค่อนอยู่ข้างจะยะโสกลาย ๆ คล้ายไป
 ข้างคำเรียกพระสงฆ์ใดใดหนึ่งสือแล้ว ว่าเปรียญฤาษณหานันมหานัน
 อยู่หน้อยหนึ่ง เป็นต้นว่าพระสงฆ์องค์ใด ถึงจะรู้พระปริยัติธรรม
 แดกฉานจนเป็นครูเป็นอาจารย์ใคร ๆ แล้วก็ดี ถ้าไม่ได้มาไล่หนึ่งสือ
 ในท่ามกลางพระราชาคณะผู้ใหญ่ แลได้พระราชทานพัดยศเปรียญแล้ว
 จะใช้ชื่อว่าเปรียญฤาษณหาไม่ได้เป็นอันขาด คอกเตอร์ทุก ๆ อย่าง
 ก็เหมือนกัน ถ้าไม่ได้เข้าไล่วิชานั้น ๆ ในที่ประชุมนักปราชญ์มีหนึ่งสือ
 สำหรับตัวชำนาญวิชาวิชานั้นจริงแล้ว เป็นคอกเตอร์ไม่ได้ดั่งกัน ส่วน
 หมอของเรานั้นจะไล่มีไล่สือแต่เขารู้ว่ามีวิชาอย่างดั่งกล่าวมาแล้ว เรียก
 หมอทั้งสิ้น

ในที่นี้ประสงค์จะว่าแต่ลักษณะหมอทรักษาไข้เจ็บมนุษย์ทั้งหลายซึ่ง
 บางทีเรียกว่าแพทย์อย่างเคียว ที่ได้ชักหมอนอื่น ๆ คือหมอดุฎา
 คอกเตอร์จีนแล้วมาข้างต้น ก็เพราะเกี่ยวกับคำว่าหมอเท่านั้น แต่หมอ
 รักษาไข้เจ็บด้วยคุณยาที่แลเห็นประโยชน์ได้จริง ๆ มีหมอยาหมอนวด
 หมอกमार หมอยาตา หมอทรพิกัม หมอบาดแผล เหล่านี้ควรจะเรียก
 ว่าแพทย์ทั้งสิ้น เพราะวิชาเหล่านี้ออกจากคัมภีร์แพทย์คือเวชชะสาตร
 ตามภาษามคธ แต่คำ เวชชะ มากลายเป็นแพทย์นี้ เห็นจะเป็นโบราณ
 ณาจารย์ใช้แผลงมา

ส่วนวิชาของหมอแพทย์ ซึ่งมีแพร่หลายอยู่ในเมืองเรามาช้านาน
 แล้วนี้ ก็เป็นวิชามาแต่ชาวมคธ ฤๅชินคุแทที่เคียว ข้าพเจ้าได้เห็น
 ในคัมภีร์แพทย์แทบทุกเล่ม อ้างว่าโกมารภจแพทย์ซึ่งเป็นชาวมคธแท้
 ได้เรียบเรียงไว้ ฤๅมิฉะนั้นก็มีคำอัญชลินอบน้อมแก่โกมารภจทุกเล่ม
 ทั้งคำเริ่มต้นก็เป็นภาษามคธก่อนแล้วจึงแปลเป็นไทย บางทีก็ใช้ภาษา
 มคธ ดังคำว่า ตริกะฎก ตรัผลา ปละวิฐาต มารุตวิการ ใช้
 ศัพท์คึงนี้เป็นต้น ทั้งสรรพยาที่ใช้ย่อกวณนี้ ก็มักเป็นเครื่องเทศ
 ต่าง ๆ ซึ่งเป็นของในอินเดียเป็นพณของยาไทย แต่ผู้ที่นำมา
 แลแปลออกเป็นภาษาสยามนี้ มิได้ปรากฏในที่ใด คงจะแพร่หลาย
 เข้ามาช้านานหลายร้อยปีแล้ว เหมือนกับผู้ที่นำพุทธศาสนาแลไสยสาตร
 เข้ามาก็ไม่ปรากฏว่ามาเมื่อไร ใครเอามาบอกให้เหมือนกัน วิชา
 แพทย์นี้คงมาถึงประเทศเราพร้อม ๆ กันกับศาสนานี้ เพราะเหตุนี้
 จึงควรเรียกชนพวกที่รู้วิชาแพทย์สาตรว่าแพทย์เสียทีเดียว จะได้ต้อง

มีประโยชน์ดีในเวลานั้นมาก เพราะเหตุที่คนยอมนับถือผู้สร้างโลก
 เทวดาต่าง ๆ ถ้าจะไม่อ้างเช่นนั้นแลบอกว่าตนสืบสวนเรียบเรียงตก
 แต่งทดลอง ก็คงไม่มีใครเชื่อถือนั้น เขาจะมุ่งหมายประโยชน์
 อย่างหนึ่งแล้วจึงแอบอ้างเอา ถ้าจะเอาถ้อยคำแอบอ้างนั้นมาเล่าให้คน
 ในบัดนี้ ที่เป็นผู้ค้นคว้าทดลอง ถ้าหมั่นคิดหาเหตุ ก็คงจะหมั่นประมาณ
 แลเหมาว่าช่างเถอะเป็นแน่แท้ เห็นจะสู้บอกว่าสืบสวนทดลองเองไม่ได้
 แต่คนทุกวันนี้ยังเชื่อถือนั้นก็มีถมไป ส่วนการที่ควรจะทำเอาได้
 นั้น ธรรมชาติมนุษย์ที่รู้จักกินอาหารรู้უნุ่มห่มขี้ขังความอาย ถ้าอยู่ในที่
 มุงบังกันแดดฝนแต่เดิมมา ก็คงจะไม่มีภาษาอะไรบอกให้ทำ คง
 จะค่อยรู้ค่อยทำมาทีละน้อย ๆ

เมื่อมีความกระวนกระวายด้วยไข้เจ็บขึ้นแล้ว ก็คงเดาหาอะไร
 กินอะไรแก้ เมื่อหายสบายปรกติ ก็จำไว้ทีละเล็กละน้อยเหมือน
 กินอาหารเหมือนกัน เดิมก็คงจะกินได้น้อยสิ่งน้อยอย่างมาก่อน แล้ว
 ก็ทำให้ประจวบเหมาะเพิ่มเติมต่อมา ส่วนยานี้ก็คงจำไว้บอกเล่า
 กันมาหลายชั่วชีวิต จนมากจน ๆ ผู้มีปัญญาได้เก็บร้อยกรองเป็น
 ตำราไว้ ตั้งแต่แรกรู้ยามาจนบัดนี้คงไม่ต่ำกว่า ๓๐๐๐ ปี เพราะ
 อาหารแลยานี้ว่าเป็นของคู่ชีวิตมนุษย์แลสัตว์เดียรฉานได้ด้วย ถ้า
 ว่าไม่กินอาหารก็คงหิว เมื่อเจ็บไม่สบายก็ต้องกระวนกระวายแก้ไข
 เห็นจะไม่ต้องมีเทวดาผู้ใดบอกให้เป็นแน่ อย่างว่าแต่มนุษย์ที่มีความ
 คึกมาก ซึ่งรู้ทางทุกข์สุขได้ยาวนานเวลาเลย แต่สัตว์บางจำพวก
 ที่เราพอจะสังเกตได้ เช่นแมวเป็นต้น ใคร ๆ ก็จะเคยเห็น คือเมื่อ

แมวไม่สบายในคอกๆในคัวแล้ว มักพอใจกินใบตะไคร้บ้าง หญ้าบ้าง
 ให้เข้าไปกวาดน้ำลายแล้วลารอกออกมาตังนี้ ส่วนสัตว์อื่น ๆ ก็คงจะ
 มีเหมือนกัน แต่เรามีได้สังเกตก็ไม่ว่ากัน เพราะเหตุว่าอาหาร
 เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย รอย ยารักษาโรค ทั้งสิ้น เป็นของคนทดลอง
 แล้วใช้บริโภคทีละน้อย ๆ จึงได้ไม่เหมือนกันทั่วไปทุกประเทศ มนุษย์
 ที่อยู่หมู่หนึ่งก็ใช้ก็กินไปอย่างหนึ่ง แปลกกว่าพวกมนุษย์ที่อยู่ไกลออกไป
 ไปอีกหมู่หนึ่ง เช่นคนไทยกินข้าวเป็นอาหารสำคัญ ยาแก้โรคภัย
 ก็ใช้รากไม้ใบไม้เป็นพื้น ผรั่งกินเนื้อสัตว์เป็นอาหารสำคัญ ยาก็ชอบ
 ใช้แร่ใช้ธาตุเป็นพื้น ถ้าจะมีรากไม้ ใบยาที่ทำเป็นกรดเป็นเกลือต่าง ๆ
 ผิดกว่าของชาวเรามาก ก็เพราะคนแลภูมิประเทศอยู่ต่างกัน ก็ต่างเคา
 แลเชื้อถือ เมื่อได้ไปมาหากันเข้าได้ ก็ได้แลกเปลี่ยนกันใช้สอย
 ทว่าเคาน์ก็มีพยานอยู่ คือ หมอฝรั่งแต่ก่อน มักใช้ยาที่เขาเพ็ชรทข
 ทิมมรกฏแลธาตุแร่เงินทองต่าง ๆ ขดเป็นยา ในบัดนี้ก็มักใช้ราก
 ไม้ ใบไม้ผลไม้ ที่คนสืบได้จากประเทศอื่นมาแล้ว แต่ก็ยังเว้นที่
 จะกัดเป็นกรดเป็นเกลือไม่ได้ ส่วนเพ็ชรทขทิมมรกฏก็เป็นอันเลิกไป
 ส่วนตำราหมอไทยที่ว่าด้วยเบญจกูลนั้น ก็มีความชัดว่าเคา คือเคิมฤษ
 องค์หนึ่งฉนั้นแต่รากชาพล องค์หนึ่งฉนั้นแต่สาคาน องค์หนึ่งชิงแห้ง
 องค์หนึ่งเจตมูลเพลิง องค์หนึ่งพริกไทย แล้วมาปฤกษารวมกันทุก
 อย่างเข้า เรียกว่าเบญจกูล ให้มีคุณมากขึ้น นึกเป็นเคาขึ้น แต่เป็น
 ฤษเคาเท่านั้น เป็นวิไลยบรรณ จะเว้นเทวดาฤษไม่ได้ ยาอื่น ๆ
 ก็คงเป็นตังนี้ทั้งสิ้น แต่ที่ว่าอ้างฤษแลเทวดามอบให้นี้ ไม่ใช่ชาวเรา

ที่เดียว เป็นมาแต่ชาวอินเดียนทำมาก่อนแล้ว การที่ว่าเดานี้ก็มันทาน
 เบ็ดเตล็ดเล่ากันต่อ ๆ มาว่า นายไช่ยาวทำการกรำฝนทนแดดจนตัวร้อน
 เป็นไช่จับ ส่วนนายก็โกรธว่ายาวขี้ขลาด ขี้ขลาดอำนาจโทษะเพื่อจะลงโทษ
 ให้สุมกับความขี้ขลาด จึงเก็บบรเพ็ดมาตำเอาหน้า แล้วข่มให้กิน
 ให้เดือดร้อน ในการที่เจ็บต้องบวการ ยาวกลัวอาญาเกินโดยไม่เต็มใจ
 แต่ตัวบอกบวการท่านไม่เชื่อแล้ว ก็ต้องจำใจกินบรเพ็ดมีรสขมเย็นกับ
 พิษก็ทำให้ไช่หาย ส่วนนายก็เข้าใจว่ายาวทนขมไม่ได้ต้องยอมแพ้
 แต่ทำต้งนมานานมากกว่ามาก ครั้นอยู่มาบุตรของตัว ที่ให้ไปเล่าเรียน
 หนังสือกับอาจารย์บอกบวการ ก็เข้าใจว่าขี้ขลาด ก็ให้ตำบรเพ็ดแล้วจะให้
 กินเช่นนั้นอีก ส่วนมารดาเด็คนั้นเชื่อว่าเจ็บก็เข้าลบล้างตัวโดยฉันทผู้หญิง
 ที่มักตามใจ จนเกิดเถียงกับสามี ๆ ไม่ฟังขึ้นให้ กินให้ ได้ บุตรก็
 หายไช่ บิดาก็ทัยถมเอามารดา ๆ มีความสงสัยว่าบรเพ็ดจะเป็นยาแก้
 ไช่ อธิบายจนปรองคองกันว่าจะลองดูต่อไป พอทาสคนหนึ่งซึ่งเป็น
 เชื้อถ่อของนายทั้งสองเจ็บลงก็คิดจะลองดู จึงทำต้งนั้น ให้กินก็หาย
 โดยเร็ว จึงได้รู้ว่าที่ตัวท่านนั้น ไม่ใช่ลงโทษเปล่า เป็นยาจริงด้วย
 สรรพยาทั้งปวง คงเป็นเช่นนั้นก่อนโดยมาก แล้วจำไว้ต่อมาทุกที่
 ครอบครองเป็นแพทย์คนเดิมนั้น จะเป็นคนไม่มีวิชาอะไร จะรู้แต่เครื่อง
 ยาเช่นนั้นแลเป็นคนพอใจลองนั้นแก่นั่นชกชนอยู่เสมอ ครั้นเมื่อมีใครเจ็บ
 ไช่ก็จะไปแก่นั่นลองนั้น เมื่อเห็นดีเห็นหายได้ก็ยิ่งทำหนักขึ้น เพราะ
 เห็นเป็นคนเป็นผลดีแล้วจะมีคนทอถามอย่างเดียวกันรับมรรทุก การที่
 ทำเช่นนั้นต่อมาทุกที่จนถึงเป็นวิชาสำคัญ ซึ่งจำเป็นที่จะมีสิ่งแปลกความ
 เดือดร้อนเพราะไช่เจ็บนั้นโดยปัญญามนุษย์

ส่วนวิชาแพทย์ในเมืองเรา ที่ทำตามตำราของชินธุฤาพราหมณ์
ตามเหตุที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นนั้น มักทำตามตำราเดิมโดยมาก
กว่าจะคิดทดลองต่าง ๆ ถ้าจะเปลี่ยนแปลงบ้างก็แต่หมอที่ฉลาดเฉลียว
ไหวพริบดี การที่เป็นแพทย์นั้นมักเป็นตามตระกูลต่อ ๆ กันมาฤาเป็น
คนไข้ของแพทย์ได้คุ้นเคยการยาการไข้ ก็เลยเข้าใจเป็นหมอไปโดย
มาก แพทย์ที่เปลี่ยนต่อกันเช่นนั้น ได้ความรู้ที่แลวางใจในการ
รักษาได้.

ยังหมอที่ห้ามตามลักษณะพยาน มีให้เป็นพยาน คือหมอไม่ได้
เรียนคัมภีร์แพทย์ เล็งเอาหมอไม่มีครู เช่นพระบางพวกที่บวชเมื่อ
แก่ ไม่มีวิชาเลี้ยงตน มีตำรายาก็ทำเป็นหมอ คฤหัสถ์ที่ทำเช่นนั้น
ก็มีเหมือนกัน ถูกเวลาเหมาะเจ้าพลตเจ้าผล กลายมีชอฏาเลื่อง
ไปก็มี หมอเหล่านั้นไม่มีใครรู้วิชาแลไข้ เป็นแต่ยาเคยใช้ใช้เคย
รักษา ที่สุดจนภาษาที่แพทย์พูดติดปาก เช่นกำเคา ตรีกฏก ก็แปล
ไม่ได้ว่าอะไร ถามก็บอกอ้อม ๆ แอ้ม ๆ กำเคาชาควาโลหิตบ้าง
แต่หมอทั้งสองพวกนี้คงจะได้รักษาไข้เจ็บหายด้วยกันตายด้วยกันทั้งสอง
ข้าง เพราะลักษณะโรคมีอยู่ ๓ อย่าง คือรักษาก็หายไม่รักษาก็หาย ๑
รักษาดังหายไม่รักษาตาย ๑ รักษาที่ตาย ไม่รักษาก็ตาย ๑ ถึงจะมี
แพทย์ที่รู้คัมภีร์ดี มียาดีเท่าใด ถ้าเป็นโรคที่จะตายแล้ว รักษาไม่หาย
เป็นอันขาด.

มีคำเล่ากันว่า พระยาเวรราช (หนแดง^๑) เป็นผู้รักคัมภีร์แพทย์
ได้เรียบเรียงตกแต่งไว้มาก แต่เมื่อไปรักษาไข้ ใครก็ไม่ใคร่หาย
ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า คัมภีร์แพทย์ทั้งปวงที่มีอยู่บัดนี้เป็นของแต่โบราณ
บางทีก็ไม่ใช่ประโยชน์พอกับประเทศกาลเวลาแล้วก็มี บางเล่มก็
กล่าวฟุ้งฟายไม่เป็นที่เชื่อถือได้ จนกลายเป็นช่างเถะก็มี ที่ยังเป็น
ประโยชน์มากเช่นสรรพคุณของกรศยาลักษณโรคต่าง ๆ ก็ยังมีอีกหลาย
คัมภีร์ เมื่อจะว่าแล้วคัมภีร์ตำรายาเหมือนเป็นผู้บอกหนทาง แลเป็น
สาตราวุธสำหรับมือ แต่ที่จะเดินไปถึงที่ใดเร็วแลช้า ปราศจากภัย
มิใช่ชัยชนะได้ลาภผลแล้วแต่บุญญาผู้หนึ่ง แพทย์ทั้งปวงก็คึกกัน ถ้าจะ
ไม่ศรัทธาคัมภีร์ที่บอกลักษณให้รู้หนทางก็คงเป็นทีลำบาก ในการที่จะต้อง
เป็นหมอยาเคยไข้ไขเคयरักษา ถ้าประไข้ที่พลิกแพลงก็ต้องหนีไป ส่วน
ผู้ที่ถ่อมมันตามคัมภีร์ เมื่อไม่มีความไหวพริบทดลองเคยเห็นไข้หาย
ไข้ตายกับมือมาก ก็คงคิดไม่ได้เหมือนกัน แพทย์ที่จะคิดก็ต้อง
อาศัยทั้งศรัทธาคัมภีร์เป็นหนทาง แล้วได้เคยพยายามไล่ไข้หายกับมือ
ตายกับตามามาก แลไม่มีความอดทนอดครู่ ต้องสืบสวน
จดจำแลไหวพริบจึงจะสมควร ความไข้เจ็บทั้งปวงที่เกิดในร่างกาย
ภายในออกมานอก เช่นวรรณโรคเป็นต้น คงเกิดแต่ความเย็น ๑
ร้อน ๑ เท่านั้น เย็นเกินไปก็ร้อนเกินไป ฝาน้อยถอยไปด้วยกัน
เมื่อควรจะผ่อนปรนอย่างไรก็ต้องแก้ไป ใช้ว่าความไข้เจ็บทั้งปวงจะ

เหมือนกับในคัมภีร์ไปหมดก็หาไม่ เพราะฉะนั้นถึงจะรู้คัมภีร์ก็อย่างไร
 ถ้าไม่ชำนาญแล้ว ไม่ได้ดีเป็นแน่ หมอที่เคยเห็นใช้มากแล้วรู้จักส่วน
 ร่างกายดีแล้ว ถึงจะรักษาไม่หายก็คงรู้ได้ว่าโรคนี้จะไม่หาย แต่
 เน้นนานได้แต่ในเวลากาลสมควร คงจะไม่ละเมอไปจนจะตายจึงหนี
 ถ้าไม่เป็นโรจนตายคามือเป็นแน่ แพทย์ที่รู้ได้รู้เสียดังนี้ ย่อมนับว่า
 เป็นดีได้ แต่หมอมืออยู่ทุกวันนี้ ย่อมเจอคณะกันตามธรรมดาที่มี
 ต้องมีช่วยด้วยทุกสิ่งทุกอย่าง

วิธีที่เล่าเรียนเป็นแพทย์ในชาวสยามนี้ เดิมก็ให้รู้จักรากไม้
 ใบยาสรรพยาทั้งปวงก่อน แล้วจึงได้ดูคัมภีร์ลักษณะไข้อาการที่จะเป็น
 ไป แลตำรายาคัมภีร์สรรพคุณที่บอกโรคยาทั้งปวง คัมภีร์ที่จะต้องดู
 ในเบื้องต้น ก็คือสมุฐานวินิจฉัย ๑ ภาควินิจฉัย ๑ โรคนิทาน ๑ ปฐม
 จินดา ๑ มหาโชตรัต ๑ ตักกะลีลา ๑ สาโรธ ๑ รัตนมาลา ๑ ชาศาร ๑
 ติจรณสังคหะ ๑ ปุจฉาขกขันธิกาพาธ ๑ เป็นลำดับก่อน แต่ถ้าได้ตำรา
 ของพระยาจินตบุรี (กล่อม) แล้วก็จะเว้นได้หลายคัมภีร์ ถ้าได้รู้คัมภีร์
 เหล่านี้แล้ว ถึงจะยังไม่ดูคัมภีร์อื่นซึ่งยังมีอีกเป็นอันมากก็จะเป็นไร
 เมื่อจำค่าเงื่อนได้แล้วเข้าไปดูอาการไข้ ให้อาจารย์แนะนำเทียบอาการ
 จนเคยเห็นตายๆหายด้วยลักษณะอย่างใดแล้ว จึงได้ออกรักษาโดย
 ลำพัง เมื่อมีไข้หวัดหรือไข้หวัดได้เร็ว แต่เมื่อรวบรวมลักษณะทั้งหมด
 ก็คือรู้จักส่วนร่างกายมนุษย์แล้วสิ่งที่มีอยู่ในกายอะไรเป็นพนักงานใด ๑
 โรคที่เกิดขึ้นเพราะอะไรชำรุดๆเกิดขึ้นมากไป ๑ การที่จะแก้ไขจะควร

ห้องสมุดพุทธสมาคม จังหวัดนครราชสีมา

๓๑

แก้ด้วยอย่างใด ๑ ยาที่ใช้กับโรคใดควรแก้โรคอย่างไร ๑ เมื่อรู้
จริง ๆ เท่านั้นเป็นพอใช้ได้

การใช้ยาของแพทย์ในประเทศนี้ มักใช้เครื่องยาที่เป็นเปลือก
ราก ผล ดอก ใบไม้ ที่เกิดในป่าของเรา เช่น จันทน์แดง ส้มอ มะขาม
ขอม ยาที่เกิดในเรือกในสวนเป็นของปลูกบ้าง ขึ้นเองบ้าง เช่น ใพล
ดอกขุนนาค ใบมะกา ของทั้งปวงนี้เรียกว่าเครื่องสมุนไพรอย่าง ๑
ดอกไม้มูลไม้ ที่มาแต่ต่างประเทศ เช่น โกยสุ เทียน ผลจันทน์ ดอก
จันทน์ เรียกว่าเครื่องเทศอย่าง ๑ ของที่เกิดแต่ยางไม้ธาตุอะไร ๆ
เช่น สพรรณฉิม มหาหิงค์ สารส้มอย่าง ๑ เครื่องหอมที่เกิดแต่ไม้ยา
สัตว์ เช่น พิมเสน สมคเชียง อำพันอย่าง ๑ ของที่เกิดแต่สัตว์ต่างๆ
สัตว์ เช่น โคโรค คูลิกา กระดุกต่าง ๆ อย่าง ๑ รวมเป็น ๕ พวกที่ว่า
โดยย่อ แล้วเอายาเหล่านั้นมาผสมตามส่วนของตำราจะว่าไว้ทำเป็นผง
บ้างทำเป็นเม็ดบ้างอย่าง ๑ สับเป็นท่อนเป็นชิ้นเล็ก ๆ ต้มยาของเขา
แต่น้ำให้กินอย่าง ๑ ตำหยาบ ๆ แล้วกวนบ้าง หมักใช้บ้างเรียกว่ายา
กวนอย่าง ๑ วิธีที่จะให้กินยาเม็ดยาผงยาละลายให้กินบ้าง บั่นก่อน
กลืน ๆ ให้กลืนเรียกว่าลูกกอนบ้าง แต่ถ้าเป็นเด็กไม่ให้กลืนลูกกอน
เลยเพราะกลัวติดคอ ยาของหมอไทยนี้พอใจให้กินครั้งละมาก ๆ ยา
เหล่านั้นนานหนึ่ง ก็มีสรรพยาตั้งแต่ ๑๐ สิ่งขึ้นไปจน ๕๐ สิ่ง ๖๐ สิ่งก็
มี แต่มักจะมีชื่อประจำชานเป็นชื่อเพราะ ๆ เช่น ยากำลึงราชสีห์
ทำลายพระสเมรุ จันทรลีลา เทพจิตรารมณ์ ศุขไสยาสน์ เป็นต้น แต่
ชื่อเหล่านั้นเห็นจะไม่ใช้ของครูเดิม เพราะยาในคัมภีร์แท้ ๆ ไม่มีใครมีชื่อ

คงจะเป็นของแพทย์ที่เจอเป็นจินตกระวี เช่น พระยาจันทบุรี (กล่อม)
 พระบำเรอราช (หนูแดง) แต่งตั้งไว้ การที่ยาไทยมักจะใช้สรรพยา
 หลายสิ่งต่อขนาน ก็เพราะเหตุที่คัมภีร์แพทย์กำหนดไว้ด้วยรศยาม
 อยู่ ๘ รศ การทดลองรศยาแต่โบราณมาก็คงลองหายยา ๆ คือเพียงแต่
 ชิมคว่ำรศอะไรอย่างใด ตามที่เป็นเหตุสมควรกับเวลากาละก่อน ครั้น
 ชิมก็รู้ได้แต่ว่าใบไม้ชนิดอื่น รากไม้ชนิดอื่น ผลไม้ชนิดอื่น เมื่อ
 จะประกอบยา ถ้าแก้ไข้เพื่อโลหิต ก็เก็บเอารากไม้ใบยาที่มีรศขมให้
 แก้ทางโลหิต เอารศเข้เมา ให้แก้ทางพิษม์ จึงต้องใช้ยาหลายสิ่งหลาย
 รศให้ประชุมกันเข้ามาก ๆ แพทย์ใช้ยาประกอบตามอาการไข้ที่เห็นว่า
 เป็นเพราะโทษอะไร ก็ประกอบรศนั้น ๆ ตามโรค เมื่อผู้ฉลาดประกอบ
 เป็นขนาน ๆ ให้ชื่อไว้ว่าชื่อนั้นแก่ โรคนั้น หมอภายหลังก็ใช้ตามมา

ครั้นต่อมาแพทย์ภายหลังไม่ต้องประกอบยาใหม่ ใช้ตามแบบเก่า
 หมด แลการทดลองยาก็ไม่ได้ลองเอง มีแจ้งอยู่ในสรรพคุณแล้วก็
 ทำตามวิธีโบราณ ซึ่งเวลานั้นยังไม่มีเครื่องมือ ถ้าเวลาจะทดลองให้ยัด
 ยาวไปได้ การวิชาแพทย์ตามอย่างชาวมคธจึงไม่ดีกว่าเจริญกว่าแต่
 ก่อนได้ ส่วนหมอชาวยุโรปนั้นพอใจชุกชนชอกแซกเหมือนนครแพทย์
 เดิม ของคนที่เป็นหมอทั่วโลก คือพอใจทดลองไม่หยดหย่อน สืบนั้น
 แก่นลองโน้นอยู่เสมอ ก็ย่อมจะได้เห็นแปลก ๆ ชนทุกที่อยู่เอง หมั่น
 ทดลองก็คงหมั่นรู้ การทั้งปวงในวิชานี้ก็เปลี่ยนแปลงไปทุกทีตาม
 ที่สืบรู้มา ถ้าจะเปรียบก็เหมือนเด็กสองคนที่ไม่มีการเล่าเรียนอะไรเลย
 คนหนึ่งพอใจไปคุโน่นคุนนี้คงจะรู้อะไร ๆ มาก แต่บางทีก็ต้องตกใจ

ฤาเป็นภัยเป็นโทษแก่ตัว ฤาพ่อแม่บ้าง แต่คงฉลาดขึ้น ได้กคนหนึ่ง
 ไม่พอใจไปไหนอยู่แต่เข้าเรือนของตน ก็คงจะชมเขาไม่ใคร่รู้เห็นอะไร
 แต่ไม่นำความวุ่นวายมาถึง และจะโง่กว่าเด็กที่ไปเที่ยวมากเป็นแน่
 คนใดก็เหมือนหมอชาวยุโรปกับแพทย์ที่มอยู่ในเมืองเราเหมือนกัน ถ้า
 จะต้องการความรู้แน่ ต้องหมั่นสืบสวนทดลองจึงจะได้ เพราะหมอ
 ทั้ง โรคอาไศรยประกอบบรรดาตามอาการไข้ที่ตนแลเห็น ใช้ทั้งปวงจึง
 หายบ้างไม่หายบ้าง ด้วยการดูไข้พลากพลังของหมอ เมื่อคิดไป
 ก็ประกอบยาผิดไปด้วย เหตุทั้งนั้นต้องอาไศรยความชำนาญเป็นสำคัญ
 ที่หนึ่ง ความไหวพริบละเอียดละออเป็นที่สอง ส่วนยาไทยกับยาฝรั่ง
 ที่ผิดกันบ้างนั้น ถ้าจะตัดสินว่ายาใครจะดีกว่ากัน ใครจะหายเร็วกว่ากัน
 คงไม่ได้เป็นแน่ ตามคำที่พูดกันชุม ๆ ว่าลางเนื้อชอบลางยา เป็น
 ถ้อยคำอันจริงแท้ แล้วแต่แพทย์ฉลาดจะเทียบประโยชน์ได้เสียด้วย
 ความเคยเห็นแลฉลาด ถึงการตรวจไข้ทายอาการก็เหมือนกัน หมอ
 ยุโรปที่มีเครื่องมือตรวจต่าง ๆ มาก บางทีเคลือบผิดไปกว่าแพทย์ไทย
 ก็มีเหมือนกัน อนึ่งมีนักปราชญ์บางจำพวกในประเทศอื่นที่ไม่พอใจกินยา
 ถือเสียว่าเป็นเองหายเอง ถึงจะกินก็กินน้อย ๆ เช่นยาหยดหนึ่งน้ำถึง
 ร้อยถ้วยพันถ้วยก็มี เมื่อคิดไปก็เห็นว่าคนพวกนี้ จะตายด้วยโรคก็เห็น
 จะไม่มากกว่าคนที่ชอบกินยาแก้รำไปสักครึ่งสักค่อนนั้ก็ดออก เพราะโรค
 มีสามอย่างคั้งว่ามาแล้วข้างต้น ถ้าเป็นโรคที่ไม่ต้องรักษาก็หาย ถ้า
 เป็นโรคที่ต้องรักษาเขาก็คงจะตาย ส่วนคนที่กินยาเล่า เมื่อเป็นโรค
 ที่ไม่ต้องรักษาแต่แก้เกินไป หมอคิดไป ก็กลายเป็นกินยาผิดตายได้

เหมือนกัน ถ้าจะว่ายาขับทุกขเวทนาได้ดังนี้ พวกที่เขาไม่ชอบยาเขาจะ
ทนความเวทนาๆไม่ถือเอาได้คอกกระมัง ก็ลงแล้วแต่ความ
ที่ตนจะนิยมไปนั้นเอง

การที่ไม่พอใจกินยาหมอมฤดาภิยามากนั้น ถึงในประเทศเรานี้ก็มี
ชุกชุมในคนบางจำพวก เพราะเหตุนี้ยัดใส่ยานายใช้ยาบางอย่างที่
คนทรงเจ้าบอกให้บ้าง ที่นอนฝันเพราะอารมณ์ผูกแล้วเรียกว่ายาขับอก
ขับกันนักหนา ใครได้มากก็ต้องเป็นผู้ประสมยาเอง แล้วเที่ยวให้ใคร ๆ
กินก็มีบ้าง ที่ยากไร้ไม่มีหมอมไม่มีทรัพย์ก็กินยาตามที่รู้จักกันต่อมา
ซึ่งบางทีจะเป็นยาหมอนั้นเอง แต่เขาเรียกว่ายากกลางบ้านคือสรรพยา
ก็ง่าย ๆ แล่นอยู่สิ่งด้วย อย่างนี้ก็ ๕๕๕ ที่นอนฝันไม่แก่นไม่อะไร ๆ
ตามความรู้ เจ็บอะไรก็ฝันว่าไม่อย่างเดิวนั้นแท้ ได้ร้ออย่างพินอย่าง
ก็มีบ้าง คนจำพวกนี้บางทีก็หายเหมือนกัน ยาทั้งหลายเป็นของแก้โรค
หมอมเป็นผู้ชำนาญโรค ถ้าเมื่อเรามีเหตุเกี่ยวข้องก็ควรให้ผู้ชำนาญ
มาตรวจตราแนะนำดีกว่าทำโดยเคาของผู้ไม่ชำนาญ แต่คนบางจำพวก
ที่กินยามากเกินไปเจ็บไม่เจ็บก็กินไว้เสมอคงนี้ไม่สมควรเลย

การพยาบาลของแพทย์ที่ทำตามตำราชาวมคธ ได้เป็นอรรักษ์
ชำนาญอยู่ในเมืองเรานั้น ก็คือ การตรวจรักษาที่ใช้นอนเพลิง
แลโรคที่ชำระกายใน เช่นวรรณโรคภายใน วิสสิทวง โรคบิด ยา
ตาลทรายของเต็ก ใช้ขับใช้พิษ ผื่นเม็ดเคี้ยวต่าง ๆ โรคจมาเป็นครั้ง
เป็นคราว เช่นอหิวาตกโรค ผื่นคาค ตาเจ็บ ซึ่งรวบเข้า ว่าธาตุทั้งสี่
หย่อนลง พิการไป กำเรียบขึ้นจึงเป็นโรคทั้งปวงนี้เป็นพนักงานของ

หมอยา แต่การที่เกิ^๑กอน^๒ตราย^๓พลาก^๔พลึง^๕ภายนอก^๖ เช่น^๗ต^๘ก^๙ที่^{๑๐}สูง^{๑๑}
 แขน^{๑๒}หัก^{๑๓} ขา^{๑๔}หัก^{๑๕} ถ้า^{๑๖}ถูก^{๑๗}คม^{๑๘}อาวุธ^{๑๙}บาด^{๒๐}แผล^{๒๑}สด^{๒๒} ๆ^{๒๓} ซึ่ง^{๒๔}เป็น^{๒๕}การ^{๒๖}เชอ^{๒๗}เยอ^{๒๘}
 ฆ่า^{๒๙}ตัด^{๓๐}เย็บ^{๓๑}ผูก^{๓๒} มัก^{๓๓}เป็น^{๓๔}ธุระ^{๓๕}ของ^{๓๖}หมอ^{๓๗}เค^{๓๘}ก^{๓๙}เข้า^{๔๐}เขา^{๔๑}ไซ^{๔๒}เข้า^{๔๓}เฝ^{๔๔}อ^{๔๕}ก^{๔๖}เค^{๔๗}ก^{๔๘}น้ำ^{๔๙}มัน^{๕๐}งา^{๕๑}
 คีบ^{๕๒} เรียก^{๕๓}น้ำ^{๕๔}มัน^{๕๕}ประ^{๕๖}สาน^{๕๗}แล^{๕๘}อื่น^{๕๙} ๆ^{๖๐} ให้^{๖๑}ทา^{๖๒} เป็น^{๖๓}พ^{๖๔}น^{๖๕}ของ^{๖๖}ราช^{๖๗}ฏ^{๖๘}ร^{๖๙} ไม่^{๗๐}เป็น^{๗๑}หน้า^{๗๒}ที่^{๗๓}
 ของ^{๗๔}หมอยา^{๗๕} คร^{๗๖}น^{๗๗}นี้^{๗๘}คน^{๗๙}ก็^{๘๐}ใช้^{๘๑}ให้^{๘๒}หมอ^{๘๓}ชาว^{๘๔}วย^{๘๕}โร^{๘๖}ป^{๘๗}ร^{๘๘}ก^{๘๙}ษา^{๙๐}ข้าง^{๙๑} หมอ^{๙๒}ฝ^{๙๓}ร^{๙๔}ง^{๙๕}
 ไป^{๙๖}ร^{๙๗}ต^{๙๘}เก^{๙๙}ต^{๑๐๐}ที่^{๑๐๑}อยู่^{๑๐๒}ใน^{๑๐๓}กร^{๑๐๔}ุง^{๑๐๕}ส^{๑๐๖}ยา^{๑๐๗}ม^{๑๐๘}มา^{๑๐๙}ช^{๑๑๐}า^{๑๑๑}น^{๑๑๒}า^{๑๑๓}น^{๑๑๔}แล^{๑๑๕}ว^{๑๑๖}น^{๑๑๗}นี้^{๑๑๘}ร^{๑๑๙}ก^{๑๒๐}ษา^{๑๒๑}ข้าง^{๑๒๒} เพราะ^{๑๒๓}เห^{๑๒๔}ต^{๑๒๕}ว^{๑๒๖}า^{๑๒๗}
 วิ^{๑๒๘}ชา^{๑๒๙}ฆ่า^{๑๓๐}ตัด^{๑๓๑}เย็บ^{๑๓๒}ผูก^{๑๓๓}ของ^{๑๓๔}แพ^{๑๓๕}ท^{๑๓๖}ย์^{๑๓๗}อย่าง^{๑๓๘}ส^{๑๓๙}ยา^{๑๔๐}ม^{๑๔๑}นี้^{๑๔๒}ไม่^{๑๔๓}ใคร^{๑๔๔}มี^{๑๔๕}ตำ^{๑๔๖}ห^{๑๔๗}ร^{๑๔๘}บ^{๑๔๙}ตำ^{๑๕๐}รา^{๑๕๑} การ^{๑๕๒}
 พ^{๑๕๓}ยา^{๑๕๔}บาด^{๑๕๕}ไซ^{๑๕๖}เจ^{๑๕๗}็บ^{๑๕๘}ของ^{๑๕๙}แพ^{๑๖๐}ท^{๑๖๑}ย์^{๑๖๒}ส^{๑๖๓}ยา^{๑๖๔}ม^{๑๖๕}ท^{๑๖๖}ก^{๑๖๗}ล^{๑๖๘}า^{๑๖๙}ว^{๑๗๐}มา^{๑๗๑}ข้าง^{๑๗๒}ต^{๑๗๓}น^{๑๗๔}นี้^{๑๗๕}ก็^{๑๗๖}มี^{๑๗๗}ได้^{๑๗๘}ร^{๑๗๙}ก^{๑๘๐}ษา^{๑๘๑}ร^{๑๘๒}ว^{๑๘๓}ม^{๑๘๔}ก^{๑๘๕}ัน^{๑๘๖}
 ห^{๑๘๗}ม^{๑๘๘}ค^{๑๘๙} แ^{๑๙๐}ย^{๑๙๑}ง^{๑๙๒}ตาม^{๑๙๓}ถ^{๑๙๔}น^{๑๙๕}ค^{๑๙๖}เป็น^{๑๙๗}หมอ^{๑๙๘}ผู้^{๑๙๙}ใหญ่^{๒๐๐}พ^{๒๐๑}ว^{๒๐๒}ก^{๒๐๓}ห^{๒๐๔}น^{๒๐๕}ึง^{๒๐๖}ร^{๒๐๗}ก^{๒๐๘}ษา^{๒๐๙}แต่^{๒๑๐}ผู้^{๒๑๑}ใหญ่^{๒๑๒} แต่^{๒๑๓}ก็^{๒๑๔}
 แ^{๒๑๕}ย^{๒๑๖}ง^{๒๑๗}อ^{๒๑๘}ก^{๒๑๙}อ^{๒๒๐}ก^{๒๒๑} คือ^{๒๒๒}ช^{๒๒๓}า^{๒๒๔}น^{๒๒๕}า^{๒๒๖}ญ^{๒๒๗}การ^{๒๒๘}ค^{๒๒๙}ร^{๒๓๐}ร^{๒๓๑}ร^{๒๓๒}ก^{๒๓๓}ษา^{๒๓๔}แล^{๒๓๕}ท^{๒๓๖}าง^{๒๓๗}โล^{๒๓๘}ห^{๒๓๙}ิต^{๒๔๐}ข้าง^{๒๔๑} ร^{๒๔๒}ก^{๒๔๓}ษา^{๒๔๔}ได้^{๒๔๕}
 แต่^{๒๔๖}โร^{๒๔๗}ค^{๒๔๘}ต^{๒๔๙}าง^{๒๕๐} ๆ^{๒๕๑} ท^{๒๕๒}เร^{๒๕๓}อ^{๒๕๔}ร^{๒๕๕}ง^{๒๕๖}ข้าง^{๒๕๗} น^{๒๕๘}ี^{๒๕๙}เป็น^{๒๖๐}พ^{๒๖๑}ว^{๒๖๒}ก^{๒๖๓}หมอ^{๒๖๔}ผู้^{๒๖๕}ใหญ่^{๒๖๖} หมอ^{๒๖๗}น^{๒๖๘}ว^{๒๖๙}ค^{๒๗๐}อ^{๒๗๑}ก^{๒๗๒}
 พ^{๒๗๓}ว^{๒๗๔}ก^{๒๗๕}ห^{๒๗๖}น^{๒๗๗}ึง^{๒๗๘}สำ^{๒๗๙}ห^{๒๘๐}ร^{๒๘๑}บ^{๒๘๒}ย^{๒๘๓}บ^{๒๘๔}น^{๒๘๕}ว^{๒๘๖}ค^{๒๘๗} แ^{๒๘๘}ก^{๒๘๙}ย^{๒๙๐}อ^{๒๙๑}ก^{๒๙๒}ข^{๒๙๓}ัด^{๒๙๔}เม^{๒๙๕}ื่อ^{๒๙๖}ย^{๒๙๗}โร^{๒๙๘}ค^{๒๙๙}ล^{๓๐๐}ม^{๓๐๑}จ^{๓๐๒}ับ^{๓๐๓}ต^{๓๐๔}าง^{๓๐๕} ๆ^{๓๐๖} มี^{๓๐๗}แ^{๓๐๘}พ^{๓๐๙}ร^{๓๑๐}
 หล^{๓๑๑}าย^{๓๑๒}ใน^{๓๑๓}ป^{๓๑๔}ระ^{๓๑๕}เท^{๓๑๖}ศ^{๓๑๗}นี้^{๓๑๘}ช^{๓๑๙}า^{๓๒๐}น^{๓๒๑}า^{๓๒๒}น^{๓๒๓} ถ้า^{๓๒๔}เป็น^{๓๒๕}ไซ^{๓๒๖}ย^{๓๒๗}เ^{๓๒๘}็ก^{๓๒๙}น^{๓๓๐}อ^{๓๓๑}ย^{๓๓๒} ก็^{๓๓๓}แ^{๓๓๔}ก^{๓๓๕}แต่^{๓๓๖}ล^{๓๓๗}ำ^{๓๓๘}พ^{๓๓๙}ง^{๓๔๐}เขา^{๓๔๑}
 ห^{๓๔๒}าย^{๓๔๓}ได้^{๓๔๔}ข้าง^{๓๔๕} เม^{๓๔๖}ื่อ^{๓๔๗}จะ^{๓๔๘}ว^{๓๔๙}า^{๓๕๐}จ^{๓๕๑}ริง^{๓๕๒} ๆ^{๓๕๓} ถ้า^{๓๕๔}เรา^{๓๕๕}ไม่^{๓๕๖}ห^{๓๕๗}ัด^{๓๕๘}ตัว^{๓๕๙}เรา^{๓๖๐}ให้^{๓๖๑}รู้^{๓๖๒}จ^{๓๖๓}ัก^{๓๖๔}ต^{๓๖๕}อง^{๓๖๖}น^{๓๖๗}ว^{๓๖๘}ค^{๓๖๙}ให้^{๓๗๐}เค^{๓๗๑}ย^{๓๗๒}
 เ^{๓๗๓}ล^{๓๗๔}ย^{๓๗๕}แล^{๓๗๖}ว^{๓๗๗}ไม่^{๓๗๘}ต^{๓๗๙}อง^{๓๘๐}ไซ^{๓๘๑}หมอ^{๓๘๒}น^{๓๘๓}ว^{๓๘๔}ค^{๓๘๕}เล^{๓๘๖}ย^{๓๘๗}ก็^{๓๘๘}ได้^{๓๘๙} แต่^{๓๙๐}คน^{๓๙๑}เป็น^{๓๙๒}อน^{๓๙๓}นี้^{๓๙๔}มา^{๓๙๕}ก^{๓๙๖}ย^{๓๙๗}ัง^{๓๙๘}ต^{๓๙๙}อง^{๔๐๐}การ^{๔๐๑}เป็น^{๔๐๒}
 ป^{๔๐๓}ระ^{๔๐๔}โย^{๔๐๕}ชน^{๔๐๖}นี้^{๔๐๗}อยู่^{๔๐๘} ถึง^{๔๐๙}ข^{๔๑๐}ำ^{๔๑๑}พ^{๔๑๒}เจ้า^{๔๑๓}เ^{๔๑๔}อง^{๔๑๕}ก็^{๔๑๖}ไซ^{๔๑๗}เ^{๔๑๘}ล^{๔๑๙}ม^{๔๒๐}เป็น^{๔๒๑}น^{๔๒๒}ิจ^{๔๒๓} การ^{๔๒๔}ท^{๔๒๕}เป็น^{๔๒๖}อย่าง^{๔๒๗}นี้^{๔๒๘}ก็^{๔๒๙}เพราะ^{๔๓๐}
 เ^{๔๓๑}เค^{๔๓๒}ย^{๔๓๓}มา^{๔๓๔}แล^{๔๓๕}ว^{๔๓๖}เท^{๔๓๗}า^{๔๓๘}น^{๔๓๙}นี้^{๔๔๐} ผู้^{๔๔๑}ที่^{๔๔๒}ไม่^{๔๔๓}ช^{๔๔๔}อ^{๔๔๕}บ^{๔๔๖}น^{๔๔๗}ว^{๔๔๘}ค^{๔๔๙}ท^{๔๕๐}า^{๔๕๑}ไม่^{๔๕๒}ย^{๔๕๓}อ^{๔๕๔}ม^{๔๕๕}ให้^{๔๕๖}น^{๔๕๗}ว^{๔๕๘}ค^{๔๕๙}เล^{๔๖๐}ย^{๔๖๑}อยู่^{๔๖๒}ด^{๔๖๓}ีก^{๔๖๔}น^{๔๖๕}ค^{๔๖๖}มี^{๔๖๗}
 ถ^{๔๖๘}ม^{๔๖๙}ไป^{๔๗๐} หมอ^{๔๗๑}ก^{๔๗๒}มา^{๔๗๓}ร^{๔๗๔}อ^{๔๗๕}ก^{๔๗๖}พ^{๔๗๗}ว^{๔๗๘}ก^{๔๗๙}ห^{๔๘๐}น^{๔๘๑}ึง^{๔๘๒} ร^{๔๘๓}ก^{๔๘๔}ษา^{๔๘๕}แต่^{๔๘๖}เ^{๔๘๗}็ก^{๔๘๘}ท^{๔๘๙}ง^{๔๙๐}ส^{๔๙๑}น^{๔๙๒} หมอ^{๔๙๓}น^{๔๙๔}เ^{๔๙๕}เห็น^{๔๙๖}แ^{๔๙๗}ป^{๔๙๘}ล^{๔๙๙}ก^{๕๐๐}
 ก^{๕๐๑}ับ^{๕๐๒}หมอ^{๕๐๓}ผู้^{๕๐๔}ใหญ่^{๕๐๕}แต่^{๕๐๖}ที่^{๕๐๗}ช^{๕๐๘}อ^{๕๐๙}บ^{๕๑๐}ก^{๕๑๑}ว^{๕๑๒}า^{๕๑๓}ค^{๕๑๔}ย^{๕๑๕}า^{๕๑๖}ย^{๕๑๗}อ^{๕๑๘}ย^{๕๑๙} ๆ^{๕๒๐} น^{๕๒๑}อ^{๕๒๒}ก^{๕๒๓}นี้^{๕๒๔}ก็^{๕๒๕}เป็น^{๕๒๖}แต่^{๕๒๗}ล^{๕๒๘}ด^{๕๒๙}ห^{๕๓๐}ย^{๕๓๑}อ^{๕๓๒}น^{๕๓๓}ยา^{๕๓๔}
 ให้^{๕๓๕}อ^{๕๓๖}น^{๕๓๗}ล^{๕๓๘}ง^{๕๓๙}เท^{๕๔๐}า^{๕๔๑}น^{๕๔๒}นี้^{๕๔๓} เพราะ^{๕๔๔}เห^{๕๔๕}ต^{๕๔๖}ว^{๕๔๗}า^{๕๔๘}โร^{๕๔๙}ค^{๕๕๐}ของ^{๕๕๑}เ^{๕๕๒}็ก^{๕๕๓}ท^{๕๕๔}ี่^{๕๕๕}เป็น^{๕๕๖}อยู่^{๕๕๗} ถ้า^{๕๕๘}จะ^{๕๕๙}ไม่^{๕๖๐}ร^{๕๖๑}ี^{๕๖๒}ย^{๕๖๓}ก^{๕๖๔}ช^{๕๖๕}อ^{๕๖๖}
 โร^{๕๖๗}ค^{๕๖๘}ให้^{๕๖๙}เ^{๕๗๐}ล^{๕๗๑}ก^{๕๗๒}ับ^{๕๗๓}โร^{๕๗๔}ค^{๕๗๕}ผู้^{๕๗๖}ใหญ่^{๕๗๗}แล^{๕๗๘}ว^{๕๗๙} ก็^{๕๘๐}ค^{๕๘๑}ล^{๕๘๒}้าย^{๕๘๓}โร^{๕๘๔}ค^{๕๘๕}ผู้^{๕๘๖}ใหญ่^{๕๘๗}มา^{๕๘๘}ก^{๕๘๙} มี^{๕๙๐}แ^{๕๙๑}ป^{๕๙๒}ล^{๕๙๓}ก^{๕๙๔}ข้าง^{๕๙๕}
 เ^{๕๙๖}็ก^{๕๙๗}น^{๕๙๘}อ^{๕๙๙}ย^{๖๐๐}เท^{๖๐๑}า^{๖๐๒}น^{๖๐๓}นี้^{๖๐๔} หมอ^{๖๐๕}ยา^{๖๐๖}ตา^{๖๐๗}ก^{๖๐๘}ก็^{๖๐๙}แ^{๖๑๐}ย^{๖๑๑}ก^{๖๑๒}ไป^{๖๑๓}อ^{๖๑๔}ก^{๖๑๕} หมอ^{๖๑๖}พ^{๖๑๗}ว^{๖๑๘}ก^{๖๑๙}นี้^{๖๒๐}ถ้า^{๖๒๑}จะ^{๖๒๒}เป็น^{๖๒๓}ธุ^{๖๒๔}ระ^{๖๒๕}ของ^{๖๒๖}

หมอผู้ใหญ่มากได้ หมอขาดแคลนหมอมืออีกพวกหนึ่ง ชำนาญรักษา
 แต่ฝีมือเล็กใหญ่ไม่พอ แลการเบี่ยงพียงทั้งปวงเป็นธุระของพวกนี้
 หมอทรัพย์สินเป็นธุระโรคผดผื่น ฤๅโรคอะไรที่เป็นเม็ดไปทั่วตัว หมอ
 พวกนี้ใช้ทั้งยาแลเวทมนต์ด้วย แต่ตั้งแต่มีการปลุกผีผดผื่นแล้วกลด
 น้อยลงเลือนไปก็ว่าได้ เพราะไม่มีใครมีทางหากิน ยังมีหน้าซ้ำเจ้าพวก
 หมอนามนต์แย่งรักษาเสียข้าง เพราะโรคนี้ถ้าไม่สลักสำคัญจะใช้แต่
 อาบน้ำบ๊วย ๆ ก็หายได้เอง ยังมีหมอมืออีกพวกหนึ่งเรียกหมอพยงกรรม
 พวกนี้ไม่น่ารู้ลึกว่าหมอเลย ถ้าหมอยาดี ๆ คนหนึ่งแล้วพวกนี้
 เกือบจะเป็นแต่คนสำหรับใช้ทำการสกปรกแทน เช่นตัดสายอุทรแล
 ล้างเต็กเท่านั้น เว้นไว้แต่ไม่มีหมอยา หมอพวกนี้จึงต้องทำธุระข้าง
 โดยจะเรียกแต่ว่าผู้พยงกรรมฤๅพยาบาลกรรมก็ได้ การที่หมอแยก
 กันรักษาเป็นอย่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วนั้น เป็นธรรมเนียมมาช้านานแล้ว
 แพทย์ภายหลังจึงได้ชำนาญมาเป็นอย่าง ๆ แต่ความรู้นั้นก็รู้คนละ
 หลายอย่างด้วยกันทุกคน เมื่ออย่างใดชำนาญก็ทำแต่อย่างนั้น เหตุที่
 จะแยกกันรักษานคงเกี่ยวด้วยราชการก่อน เพราะตำแหน่งราชการม
 กรมหมอโรงพระโอสถ คือหมอผู้ใหญ่ หมอกุมาร หมออื่น ๆ เป็น
 กรม ๆ ไป หมอที่เข้ารับราชการต้องทำตามตำแหน่งกรม ขวนขวาย
 ไปในทางเดียวจึงชำนาญอย่างเดียว เมื่อมีบุตรหลานก็ฝึกหัดตามทาง
 บิดา สืบตระกูลใหญ่ไปในทางนั้นเป็นต้นเหตุ ส่วนหมอเซลยศักดิ์ที่ไม่
 เกี่ยวข้องกับหมอในราชการก็จะรักษาแทบทุกอย่าง แต่ไม่มีใครเห็นมี
 ฝีมือดีเลย จะเป็นด้วยห่างเหินต่อไข้เจ็บแลไม่มีครูดีอย่างไร ถ้าเป็น

ผู้มีฝีมือก็มักจะเข้ารับราชการเลียบแทบทั้งนั้น หมอเชลยศึกก็ศึกษา
 ชำนาญอย่างเดียวกันบ้าง แต่มักเป็นเชื้อสายศิษย์หาหมอหลวงโดยมาก
 การบำบัดเจ็บป่วยที่แพทย์ในเมืองนี้ได้อยู่ตามธรรมเนียมของ
 ราษฎร ฤๅแพทย์ตามบ้านนอกเคียนนั้น พอหาหมอไปใช้ตกลง
 รักษาก็ให้ตั้งขวัญเข้า มีเข้าสารกลวดยหมากพลู เงินติดเทียนหกล
 สลึง หมอให้ยาผงแล้วบอกเกณฑ์ให้เข้าใช้เก็บเครื่องยาสมุนไพรให้
 ต้มยา ส่วนเครื่องเทศหมอเรียกเงินไปซื้อบ้าง เมื่อใช้ไม่สำคัญหาย
 เร็วก็ส่งขวัญเข้า คือเอาของขวัญเข้าทั้งปวงให้หมอ กบิให้ค่ายา
 อีกสามบาทเท่านั้น เมื่อเป็นไข้สำคัญตามทแลเห็น ผู้เป็นเจ้าของไข้
 เกรงหมอจะไม่ทำเต็มมือ ก็ว่ากำหนดบำบัดเจ็บป่วยพลสมควร แต่
 เขาพอใจใช้ค่าที่ไม่เพราะเรียกว่าให้สินบนเท่านั้น ๗ หมอก็ไต่ถามขึ้น
 ไปอีก การเช่นนั้น ๗ หมอจึงจะไต่ครั้งหนึ่ง อยู่ข้างจะผดเคืองใน
 การลาภผลเพราะวิชาหมอแพทย์ตามสวนฤๅบ้านนอก จึงต้องประกอบ
 การหากินอย่างอนเลียงตน การวิชาแพทย์ก็อยู่ข้างทราวมลึกแต่ชื่อว่า
 หมอเพราะมียา ส่วนหมอมัธยมดาศึกก็ศึกษาผู้มียศวาสนาตลอดจน
 พ่อค้าพลเรือนในกรุงเทพ ฯ นั้นไม่มีใครเรียกค่ายา ให้ตั้งขวัญเข้า
 อย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อตกลงรักษาก็ลงทุนยาไปก่อน ไม่พุดจาดัง
 เงินทองเลย ถ้าวรึกษาไม่หายเขาเปลี่ยนหมอฤๅใช้ตายไป ก็เป็น
 ขาดทุนแลเสียเวลาเปล่า แต่โดยมากที่เจ้าไข้ ใจดีใจใหญ่ก็ให้บ้าง
 ถ้าวรึกษาหายก็ไ้รางวัลมาก ๗ พอเลี้ยงตนในผลแห่งวิชาได้ จึงทำให้

ชวนขวายเป็นวิชาแพทย์มากขึ้น เพราะฉะนั้นหมออย่างนี้จึงรุ่งเรืองด้วยวิชา
ดีกว่าหมอบ้านนอกมาก ส่วนหมอเชลยศักดิ์ในกรุง ก็มักเอาอย่างหมอ
หลวงเสียมากแล้ว การเรียกขวัญเข้าที่ไซ้อยู่นั้น ไซ้ว่าจะเป็นกรรม
นิยมชาวเราก็คหาไม่ เป็นกรรมนิยมของครูเดิมมาแต่ชาวมคธฤ
สันสกฤตแล้ว

เรื่องแพทย์ที่กล่าวมาทั้งนี้ ถ้าผู้ใดไม่เอาใจใส่อยากทราบเรื่อง
แพทย์สาตรก็น่าจะอ่านด้วยความรำคาญเห็นช่วยการ แต่เพื่อให้
เล่าสู่กันฟัง ให้มีเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือวิชิราณ ถ้าจะเป็นเครื่อง
รำคาญใส่ตบช่วยการอ่าน ก็คงโปรดถือว่าผู้แต่งมีความปรารถนาจะเล่า
ให้ถูกใจผู้อ่านผู้ฟังเท่านั้น แต่ความพลาดพลึงผิดไปเปรียบเหมือนนกย
เข้าที่หางในสำรับวันหนึ่ง ก็คงจะมีที่ถูกใจเราบ้างไม่ถูกบ้าง หนังสือ
ฉบับนี้ก็มีหลายเรื่อง คงเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านบางพวกบ้างเป็นแน่
ขอผู้อ่านทั้งปวงจงมีความสุขสวัสดิ์เทอญ ฯ

เวชชปจณา

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ

ทรงนิพนธ์

๑ นามจรรยาโรจสร้อย

เรียงเรียบแบบวิธี

หวังจิตรเพื่อปรานี

คุณประทีปส่องให้

๑ ภิปรายยบลดขันธ์

เวชชปจณากล่าวตาม

ใช้จักแต่งเตาความ

โศกาคปราชญ์ช่วยแก้

เรื่องศรี

แพทย์ไว้

น้ำเนาะ กันเนอ

สว่างท้าวเกินสยาย

แนะนาม

ตำหรับแท้

คิดแต่ ใจนา

ตกแต้มแซมเสริม ฯ

ถาม. ทำไมเมื่อป่วยเจ็บจึงต้องไปรับหมอ รับหมอมาททำไม

ตอบ. เขารับมาเพื่อจะให้ช่วยแก้ไข โรคที่เขาป่วยนั้นให้หาย

ถาม. โรคที่ป่วยนั้นกลัวกันด้วยเหตุใด จึงต้องหาหมอมารให้ช่วย

ตอบ. โรคที่ป่วยนั้นเป็นตะพานแห่งความตาย ความตายย่อม
ไปตามโรคที่ป่วยเจ็บก่อนจึงได้ตาย เพราะเช่นนั้นเขาจึงได้กลัวความ
ใช้เจ็บกันนัก เมื่อไข้เจ็บยังเกิดขึ้นในตัวของเขาเอง ถ้าบิดามารดา
บุตรภรรยาคนญาติ ทาษกรรมกรข้าชวงไข้ของเขาแล้ว เขาก็รีบ
ไปรับหมอมารเร็วพลัน เพื่อจะให้ช่วยแก้ไข โรคที่ยังเกิดขึ้นให้หาย

ถาม. ก็ถ้าอย่างนั้นหมอมารช่วยแก้ไขแล้ว โรคที่เป็นคงจะหาย
ทั้งสิ้นๆ เห็นจะไม่มีใครตายกันหละหนอ จะตายแต่ที่มีได้รับหา
หมอมารช่วยแก้ไข

ตอบ. อะไม่เช่นนั้น หมอจะเป็นผู้สำหรับประกันชีวิตของคนไม่ให้
ตายไม่ได้ ความตายนั้นเมื่อถึงกาลของใคร ๆ ก็ต้องตาย หมอเป็น
ผู้แก้ไขได้แต่คนเป็น คือ เมื่อมรณะยังไม่มา

ถาม. ความซึ่งว่ามรณะยังไม่มานั้นอย่างไร ท่านอธิบายให้
ข้าพเจ้าเข้าใจสักหน่อย

ตอบ. ท่านคอยฟังนะจะอธิบายให้ฟัง คือ คนเรานี้มีโรคสำหรับ
ตัวอยู่สามอย่าง โรคที่รักษาก็หาย ไม่รักษาก็หายอย่างหนึ่ง โรคที่
รักษาจึงจะหายไม่รักษาไม่หายอย่างหนึ่ง โรคที่รักษาก็ตาย ไม่รักษา
ก็ตายอย่างหนึ่ง เป็นสามอย่างดังนี้ ก็โรคที่ไม่รักษาก็หาย ฤ็โรค
ที่รักษาจึงจะหาย สองอย่างนี้เรียกว่ามรณะยังไม่มา โรคที่รักษา
ก็ตายไม่รักษาก็ตายนั้นเรียกว่ามรณะมาถึง โรคที่มรณะมาถึงนั้น
หมอมารช่วยแก้ไขให้หายไม่ได้เลยเป็นอันขาด ในเวชชภาษาเรียกว่า
“ตัก” คือ ตักเสียไม่ให้มีประทุที่จะแก้ไขต่อไป ก็ความเข้าใจของ
ท่านว่า ถ้าหมอมารช่วยแก้ไขแล้ว จะหายไปหมดนั้นเป็นการผิดไป ถ้า
ใช้โรคที่มรณะมาถึงแก้ไขแล้วคงว่าจะหายไม่ได้เลย

ถาม. ก็หมอมาทหาไปช่วยแก้กันนั้น เขารู้ไหมว่าใช้เมื่อมรณะมาถึง
แล้วฤ็ยังไม่มาถึง

ตอบ. อ้อหมอนั้นถ้าเขารู้จักเที่ยว แต่ต้องเป็นหมออย่างหนึ่ง
 หนึ่งจะรู้ได้ก็ เขารู้ล่วงหน้าก่อนตั้งแต่สามวัน, เจ็ดวัน, สิบห้าวัน, ถ้า
 เเค่อนหนึ่งจนถึงเจ็ดสิบสี่อีก

ถาม. ชอบกล ๆ หมอชนิดไหนที่เขาเป็นผู้รู้ เขาได้รู้ด้วยเหตุใด

ตอบ. หมอที่เขาเป็นผู้รู้ นั้น มักเป็นหมอที่เรียกว่า “วิญญูแพทย์
 ลักษณแพทย์ สัมพันธแพทย์” ยังไรเล่า ที่รู้เช่นนั้นเขารู้ด้วยอำนาจใน
 คัมภีร์ซึ่งชื่อว่า “มรณะสูตร มรณะญาณ”

ถาม. บ้า ท่านอ้างเอาคัมภีร์ ขนพุกแล้ว คัมภีร์ของหมอไทย ๆ
 คุ้นเคยกัน ๆ อยู่ที่นี่ ข้าพเจ้าสงสัยอยู่หน่อยว่า หมายถึงมีเครื่องไม้เครื่องมือ
 อะไรตรวจสอบเป็นหลักฐานแล้ว หารู้ว่าเขาสวดไปตามคัมภีร์ดอกฤ

ตอบ. อ้าว พุโธ่ ๆ ท่านประมาณคัมภีร์ของหมอไทย ๆ เสียแล้ว
 คัมภีร์นั้นมาจากไหนท่านรู้ไหม คัมภีร์ก็มาจากความตรวจสอบจดจำนั้น
 เอง คือคนแต่ก่อน ๆ ที่เขาเป็นผู้ชอบใจพยายามใช้ ถ้าจะว่าชอบเล่น
 รักษาใช้ก็ตามเขาได้สังเกตอาการใช้ว่าเป็นอย่างนั้นแล้วต้องตาย เป็น
 อย่างนี้กันวัน ๆ ถึงตาย แล้วก็จดลงไว้ในสมุดเพื่อจะมีให้ลืม จึงสังเกต
 ตรวจสอบคนหลัง ๆ ต่อไปอีกเล่า ก็เห็นอาการแลความเป็นไปเช่น
 กันแทบทุกคน ๆ จึงได้จารลงในใบลานยกเป็นคัมภีร์ขึ้น ให้ชื่อว่า
 “คัมภีร์มรณะญาณ” ประสงค์จะให้ถาวรไปสิ้นกาลนาน แล้วจะได้
 เป็นนิทศนะตัวอย่างแก่คนอื่นจะเกิดภายหลัง ซึ่งรักเล่นรักษาโรคฤ
 เป็นหมอ คนเกิดภายหลังได้เห็นตำรานั้นเข้าจึงสังเกตตรวจสอบดู

ก็เห็นเพียงแต่แน่ประจักษ์ตามคัมภีร์ที่กล่าวไว้ จะจับปดของคนโบราณ
ว่าหลุดลอดไว้ก็ไม่ได้ คัมภีร์นั้นจึงได้สืบเนื่องมาหลายชั่วบรรพบุรุษ
จนชั้นคนในทุกวันนี้เขาก็ได้ตรวจสอบอยู่เสมอ ก็ยังจับปดของคนโบราณ
ไม่ได้ เพราะเช่นนั้น คัมภีร์นั้นจึงได้ตั้งอยู่เป็นแพทยศาสตร์สำหรับให้
แพทย์ได้ศึกษา ถ้าเป็นถ้อยคำที่ไม่จริงแล้วจะดำรงอยู่ได้และถา เขา
ก็คงจะเผาไฟเสียเป็นแท้ นี่การตรวจสอบกับท้องคัมภีร์ก็ตรงกันจึงได้
เป็นหลักฐานอยู่ ท่านอย่าเพ่อประมาทตำหรับตำราของไทย ๆ ก่อน
ที่ยังเป็นแบบอย่างแม่นยำได้จริงมีถมไป

ถาม. ข้าพเจ้าอยากถามท่านอีกข้อหนึ่ง คำที่เรียกว่า “หมอ”
นั้นแปลว่าอะไร

ตอบ. ก็หมอนั้นเป็นคำไทยแล้วจะให้ข้าพเจ้าแปลว่าอะไรอีกละ ถ้า
ถามว่าแพทย์แปลว่าอะไร จะได้บอกว่าแพทย์มาจากเวช เวชแปล
ว่าหมอ

ถาม. ซึ่งข้าพเจ้าถามนั้น อยากจะทราบว่า “หมอ” เป็นคน
ชนิดใด ด้วยเห็นว่าคนที่ช้ชางเขาก็เรียกว่าหมอ คนที่จับงูได้เล่นงูได้
เขาก็เรียกว่าหมอ

ตอบ. ถ้าอย่างนั้น ก็พอจะแปลให้เข้าใจได้นั้นซิ หมอนั้นๆ คือคน
ที่ชำนาญแก่ ๆ ว่าจะว่าผู้ชำนาญในการนั้น ๆ ก็ควร เช่นกับหมอยาผู้
ชำนาญยาสำหรับแก้โรค หมอยาตาผู้ชำนาญแก้ตา หมอผีผู้ชำนาญ
แก้ผี หมอนวดผู้ชำนาญนวด ถ้าหมอความก็ผู้ชำนาญในการความ
หมอช่างผู้ชำนาญในการช่าง หมองูก็ผู้ชำนาญในการงู หมอจรเข้ก็ผู้

ชำนาญในการจรเข้ คำที่เรียกว่าหมอ ๆ นั้นก็ชำนาญในการนั้น ๆ
 นั้นเอง ข้าพเจ้าอธิบายเพียงเท่านี้ท่านพอเข้าใจไหมละ

ถาม. เข้าใจแล้ว ๆ แต่ข้าพเจ้าออกจะทราบขบวนหมอยาที่เป็นผู้
 ชำนาญแก้โรคอย่างเดี๋ยวนั้น หมออื่นไม่ประสงค์จะทราบในทันที ด้วยความ
 เกล็ดเลิราพคณมาถึงเรื่องหมอยา

ตอบ. ท่านอยากทราบเรื่องหมอยาอย่างไรถามมาซี

ถาม. ข้าพเจ้าอยากทราบว่าหมอที่เขาเป็นผู้ชำนาญแก้โรคนั้น
 เขามีแต่ยาอย่างเดี๋ยวนั้นว่าเป็นหมอฤา ฤาต้องประกอบความรู้
 อย่างใดบ้าง

ตอบ. มีแต่ยาอย่างเดี๋ยวนั้นเป็นหมอไม่ได้ หมอนั้นต้องมีปัญญา
 อันสูงส่งละเอียด คือ ต้องตรวจตราตรึกตรองในการที่จะแก้ไขโดยเอาโรค
 เอาเปรียบแก้ไขอย่างเดี๋ยวนั้น คำที่เรียกว่าเอาโรคเอาเปรียบแก้ไขนั้น
 คือ ไข้จะเป็นมากแก้ไขให้เป็นน้อย ไข้จะหายช้าแก้ไขให้หายเร็ว
 ที่สุดจนไข้เป็นต้องตายเป็นแท้ ยังแก้ไขให้ตายช้าถ่วงวันเวลา
 ออกไป อย่างนี้และเรียกว่าเอาโรคเอาเปรียบแก้ไข แล้วยังต้องประกอบ
 ความรู้ให้ขึ้นจิตรเจเนใจอีกสักระการจึงจะนับว่าเป็นหมอ ซึ่งจะมีแต่ยา
 อย่างเดี๋ยวนั้นจะเป็นหมอนั้นไม่ได้ ถ้าอย่างนั้นแล้วตำรายามีถมไป
 คือ ในวัดพระเชตุพนท่านจารึกไว้ในแผ่นศิลาเป็นอันมาก ฤาที่วัดบวร
 นิเวศในศาลาฤาษีคตตนั้นก็ยังมีอีกถึงสี่ศาลา จะไปจดไปลอกเอามาแล้ว
 ทำขึ้นไว้เพื่อรักษาโรค เช่นนั้นจะเรียกว่าหมอได้ฤา หมอนั้นต้องศึกษา
 ให้ชำนาญชำนาญในเวชสาคร แลความรู้ทั้งสี่ประการก่อนจึงจะเรียกว่า

ลักษณะแพทย์ใด ลักษณะแพทย์นั้นเป็นสำคัญกว่าแพทย์อื่น ๆ คือ วิชาญ
แพทย์ก็อาจไศรยความศึกษาก่อน จึงจะเป็นแพทย์ผู้รู้ได้ สัมพันธ์แพทย์
ก็ต้องอาจไศรยความศึกษาก่อนจึงจะเป็นแพทย์ต่อไปได้ ถ้าไม่ศึกษา
แล้วจะนับว่าเป็นหมออย่างไรได้ เพราะเช่นนั้น ความรู้ทั้งสี่ประการนี้จึง
เป็นของสำหรับกับหมอ

ถาม. ความรู้ทั้งสี่ประการนั้นของท่านได้อธิบายให้พิศดารสักหน่อย
อย่างไรจึงชื่อว่ามีความรู้สำหรับกับหมอ

ตอบ. ท่านจะให้ข้าพเจ้าอธิบายความรู้ของหมอโดยพิศดารนั้นเห็น
จะยืดยาวนัก จะต้องขออธิบายแต่พอเป็นสังเขปด้วยจะเปลืองน้ำกระดาษ
ไป ความรู้ทั้งสี่ประการซึ่งเป็นต้นเค้าของความรู้ความศึกษานั้น คือ “รู้ที่แรก
เกิดของโรค ๑ รู้จักชื่อโรค ๑ รู้ยาสำหรับแก้โรค ๑ รู้ว่ายาอย่างใดจะ
ควรแก้ด้วยโรคใด ๑” เป็น ๔ ประการด้วยกัน ความรู้ทั้ง ๔ ประการ
นี้แหละ จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ชำนาญ ผู้ชำนาญนี้แหละจึงจะเรียกว่าเป็น
หมอ ถ้าไม่รู้ทั้ง ๔ ประการแล้วจะเรียกว่าผู้ชำนาญไม่ได้ ถ้าเป็น
ผู้ชำนาญแล้วจะเรียกว่าหมอก็ได้

ถาม. รู้จักที่แรกเกิดของโรคนั้นอย่างไร รู้จักชื่อโรคอย่างไร
รู้จักยาสำหรับแก้ โรคอย่างไร รู้จักยาที่จะควรแก้ด้วยโรคใดนั้นอย่างไร
ว่าไปให้ชัดอีกสักหน่อยเถิดนะ ข้าพเจ้าออกอยากฟัง

ตอบ. จะให้อธิบายให้ชัดเจนนั้น ก็จะอธิบายได้แต่อย่างไทย ๆ
เป็นโวหารแพทย์สยาม จะอธิบายเป็นโวหารแพทย์ภาษาอื่น ๆ นั้นไม่
ได้ แต่ถึงอย่างไรข้าพเจ้าก็ยังเห็นว่าถึงแพทย์ภาษาอื่น ๆ ก็คงต้อง

ชำนาญในความรู้ทั้งสี่ประการ เช่นว่ามานั้นเหมือนกัน จึงจะนับว่า
เป็นหมอได้

ถาม. เอาเถิดนะเราเป็นไทย ๆ นี่นะ อยากจะฟังไวยาหารหมอ
ไทย ๆ เล่นบ้าง ด้วยไม่ว่าใครมีใครเขาพูดกันอยู่ ไวยาหารหมอภาษา
อื่น ๆ นั้นได้ยินเข้าหูอยู่บ่อย ๆ มากแล้ว

ตอบ. เอาท่านคอยฟังเถิดนะ ในคำอธิบายไวยาหารของหมอไทย ๆ
นี้ ความที่ว่ารู้ที่แรกเกิดของโรคนั้นคือเขารู้ว่าฤดูแปรไป ๑ อาหาร
ให้โทษ ๑ ไม่เปลี่ยนอิริยาบถ ๑ ต้องร้อนยิ่งนัก ๑ ต้องเย็นยิ่ง
นัก ๑ ออกนอน ๑ ออกเข้า ๑ ออกน้ำ ๑ กลั่นอจาระ ๑ กลั่นขี้สสาวะ ๑
โทษทั้งปวงตั้งว่ามานั้นแหละเป็นต้นเหตุที่แรกเกิดของโรค โรคจะบังเกิด
ขึ้นก็เอาไครยเหตุที่ว่ามา จึงได้จัดว่าเป็นที่แรกเกิดของโรค

ถาม. ก็รู้จักชื่อโรคนั้นอย่างไรเล่า

ตอบ. รู้จักชื่อโรคนั้น คือผู้ช่วยเจ็บลงเขาได้ไปตรวจดูว่า ความ
ป่วยเจ็บของมนุษย์นั้นใช้อินทิล คือธาตุทั้ง ๔ ซึ่งแยกออกเป็นธาตุไฟ ๔
ธาตุลม ๒ ธาตุน้ำ ๑๒ ธาตุดิน ๒๐ นั้นเองกำเริบฏาการไปจึงทำให้
ป่วยเจ็บมีอาการต่าง ๆ แต่หากสามัญชนยอมสมมตชื่อของโรคนั้น
ต่าง ๆ จะกำหนดลงเป็นแน่ไม่ได้ มีหวัดไอไข้ลมเป็นต้น หมอนั้น
ก็กำหนดรู้ตามชื่อของโรคซึ่งได้สมมตไว้ ว่าอาการเช่นนั้น ๆ ชื่อโรคนี้
อาการเช่นนั้น ๆ ชื่อโรคนั้น ความรู้เช่นนั้นแหละเรียกว่ารู้จักชื่อโรค

ถาม. ก็รู้จักยาสำหรับแก้ โรคนั้นอย่างไร

ตอบ. รู้จักยาสำหรับแก้ โรคนั้น คือรู้ว่าของสิ่งนั้นรูปอย่างนั้น
 สีอย่างนั้น กลิ่นอย่างนั้น รสอย่างนั้น ชื่นอย่างนั้น เป็นของสำหรับ
 จะแก้ โรคของมนุษย์ให้หายได้ รูปเช่นใบไม้แก่นไม้รากไม้ ฤาของ
 ยังเกิดในสัตว์มีหนัง, เขา, กระดุก, กีบ, คี, เป็นต้น ฤาของ
 เกิดแต่ธรรมชาติเอง เช่นเกลือ, มวกผา, ศิลา ยอนเหล่านี จักว่ารู้
 จักรูปของยา สิ้นนี้คือรู้ว่ายาอย่างนี้สีขาว, เขียว, ดำ, แดง, เช่น
 การบูร สีขาว จูณสีๆ เขียว ยาดำสีดำ ผางเส้นสีแดง เป็นต้น
 เหล่านี้ จักว่ารู้จักสีของยา

กลิ่นนี้คือรู้ว่ายาอย่างนี้กลิ่นหอม ยาอย่างนี้กลิ่นเหม็น เช่น
 กัมพูมเสน, เป็นของหอม ยาตำมหาหิงคุ์ เป็นของเหม็นเหล่านี้
 จักว่ารู้จักกลิ่นของยา

รสนี้คือรู้ว่ายาอย่างนี้รสจืด, ฝาด, หวาน, ขม. เช่นสุพรรณ
 ถัน รสจืด ผลเบญจกานีรสฝาด ชะเอมรสหวาน ผลสับดาฝกรศเมา
 ขรเพ็ชรขม เมล็ดพริกไทยรสเผ็ดร้อน เมล็ดถั่วลิสง รสคื่น ดอกมะลิรส
 เย็น เกลือรสเค็ม มะขามแขกกรศเปรี้ยวเหล่านี้ จักว่ารู้จักรสของยา

ชื่อนี้ คือรู้ว่ายาอย่างนี้ชื่อนี้ดัง ชิง, ข้า, กระตือ, ไพล,
 เป็นต้นเหล่านี้ จักว่ารู้จักชื่อของยา แล้วยังรู้จักชื่อของยาที่เขา
 ประสมกันแล้วตั้งแต่ ๒ สิ่งขึ้นไปจน ๘ สิ่ง เช่นตรีผลา, ตรีกระถุก,
 ตรีสาร, ตรีศุคนธ์ ฤาเบญจกฐล เบญจโลหะ สัตตโลหะ นวโลหะ
 เป็นต้น

แล้วยังรู้จักวิธีผสมอีกอย่างหนึ่ง คือผสมกันตั้งแต่ ๕ สิ่งจนถึง ๑๐๐ สิ่ง ฤกว่า ๑๐๐ ขึ้นไปก็มี วิธีผสมนั้น คือไม่ผสมก็ไม่เป็นยาถึง พริกไทย, หอม, กระเทียม, เหล่าน้ำแต่สิ่งเดียว ๆ แล้ว ก็เป็น อาหารสำหรับรักษาไป ต่อผสมกันเข้าหลาย ๆ สิ่งจึงจะมีฤทธิ์ แลกำลังที่เรียกว่ายา อาจจะแก้ โรคที่ไม่ถึงความตายให้หายได้ ความ ที่รู้จักรูป สี, กลิ่น, รส, ช่อ, ของยา แลวิธีผสมตั้งว่ามานั้นแหละ เรียกว่า รู้จักยาที่สำหรับแก้ โรค

ถาม. รู้จักยาอย่างไรจะควรแก้ด้วยโรคใดนั้นอย่างไรเล่า

ตอบ. รู้จักยาที่ควรแก้ด้วยโรคนั้น คือรู้ว่าโรคอย่างนี้จะชอบ แก้ด้วยยาอย่างนั้น ขนานนั้นรคนั้น ถึงโรคซึ่งควรถ่ายต้องถ่าย โรคซึ่งควรบีบต้องบีบ โรคที่ควรหักหาญต้องให้ยาหักหาญ โรค ที่ควรอนุโลมต้องให้ยาอนุโลม โรคที่หยายต้องให้ยาอย่างหยาย โรคที่ละเอียดต้องให้ยาอย่างละเอียด โรคที่ชอบยาแก้รสอย่างใด อย่างหนึ่ง ต้องให้ยาแก้รสให้ชอบแก่โรคนั้น ๆ ถึงคำของพระยา จันทบุรี (กล่อม) ได้แต่งเป็นคำรายไว้ว่า “รสเผื่อนฝาดชอบสมาน ยารศหวานชอบเนอ รศเมาเบื่อแก้พิษมี ดิลอहितชอบรสขม เผ็ดร้อน ลมถอยถด เส้นชอบรสแห้งมัน หอมเย็นนั้นเพื่อชใจ เค็มซาบ ในผิวหนัง เสมหะยังชอบลัม” ยาทั้งนี้แก้โรคนี้เป็นอาวุธสำคัญของ หมอที่สำหรับจะได้ต่อสู้แก้โรค เมื่อเห็นว่าโรคใดควรจะแก้ด้วยยารสใด แล้ว ก็รีบปรุงยารสนั้นเข้าแก้ โรค ความตั้งว่ามานั้นแหละเรียกว่า

รู้จักอย่างใดที่ควรจะแก้ด้วยโรคใด รวมความรู้ทั้ง ๔ ประการทั้ง
พรรณามาแต่ต้นแล้วนั้น จึงจะเรียกว่าผู้นั้นเป็นผู้ชำนาญคือเป็นหมอได้

ถาม. ยาทั้งเก่านั้นจะได้จริงได้จังเหมือนเช่นกล่าวไว้ทุกอย่าง
ถ้าจะว่าพอเป็นกลอนคล้อง ๆ ปากเล่น

ตอบ. อ้อยาทั้งเก่านั้นยา เป็นของได้จริงได้จังวิเศษนักเที่ยว
จะว่าให้เห็นแต่ง่าย ๆ ยารศฝาดที่ว่าชอบสมานนั้น ท่านเห็นไหมเล่า
ถ้าคนเขาปากแตกปากเปื่อยเป็นขุมกินเผ็ดไม่ได้ หมอเขาก็เอาผล
เบญจกานี, สี่เลียดเทศ, พิมเสน, ผสมกันเข้าทาปาก ยาเอาเปลือก
หว่า, เปลือกแค, เปลือกมะเดื่อ, ต้มเอาน้ำอมก็หายไม่ใช่ยา หาย
ด้วยเหตุใด หายด้วยยานี้มีรศฝาด ก็ไปสมานซึ่งปากแผลแตก
เปื่อยให้ปากนั้นหาย ด้วยอำนาจยาที่มีรศฝาด

ยารศหวานที่ว่าซาบเนื่อนั้น ถ้าใช้ ใดทำให้หน้าซัดตัวซัดแล
กลามเนือชบผอมไป ซักให้เรียวแรงซุดนอยถอยกำลัง เรอวังมา
นมนานไม่ใคร่จะหาย หมอเขาก็ประคบยาด้วยรศหวาน แทรกเชื้อ
เข้าไป คือใช้ชะเอม, ขันทสกร, น้ำตาลกรวด, เป็นต้น โรคที่
เนือหนังเหี่ยวซัดชบผอมก็หายได้ ด้วยอำนาจยาที่มีรศหวาน

ยารศเมาเบอที่ว่าแก้พิษนั้น ถ้าใช้ ใดที่จับเป็นพิษให้ตัวร้อน
ตาแดงร้อนในระหายน้ำ คินร่องกระสับกระส่าย บางทีให้คลื่นเพื่อไม่
เป็นสติ ที่สมมตเรียกกันว่าไข้พิษนั้น หมอเขาก็วางยาที่เข้าพิษนาศ
ระบ่อม, ไครเครือ, เนระภูสี, มหาสะคำ, ผลสะบ้าผก, ยาวางยาที่ชื่อว่า

“นวะเหต” คือเขาเห็ดทั้งเก้า สรรพยาเหล่านี้กล้วนแต่มีโรคเมาเบื่อ
ทั้งสิ้น โรคที่ว่าเป็นไข้พิษก็มีหลายได้ ด้วยอำนาจยาที่มีโรคเมาเบื่อ

ยารศคมที่ว่าแก้ ตักกับโลหิตนั้น ถ้าไข้ใดที่เจ็ดตักกับโลหิตเป็น
สมุฐานเช่นไข้จับเป็นต้นนี้ หมอเขาก็วางยาที่มีโรคคมจัด ถึงผลกระตอม,
บรรเพ็ด, ก้านสะเดา, ใบชิงช้าชาลี, ใบขี้บ, ยาพิษสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น
ยาเปลือกไม้อย่างหนึ่งที่มาจกต่างประเทศ คือเปลือกชินโคนา ยา
ของหมอชาวยุโรปที่เรียกว่ายา “กัวนินิน” เหล่านี้กล้วนเป็นยาอันมีโรค
คมทั้งสิ้น โรคที่เกิดแต่ตักกับโลหิต คือ ไข้จับนั้นเมื่อถูกยารศคม
เขาก็กหายไม่ใช่ยา ยาโรคอีกอย่างหนึ่งที่เกิดแต่ผู้หญิงที่ชนปากเจเนใจ
กันว่า “โทษโลหิต ๆ นั้น” หมอเขาก็ใช้ยาที่มีโรคคมเข้าแก้ โรคนั้น
ก็หายได้ด้วยอำนาจยาที่มีโรคคม

ยารศเผ็ดร้อนที่ว่าแก้ลมนั้น ถ้าไข้ใดที่เกิดแต่กองลม จะเป็น
สุขุมวาทยาโอฬาริกวาทก็ตาม หมอเขาก็ใช้ยาที่รศเผ็ดร้อนเข้าแก้
เช่นกับพริกไทย, ตีปल्ली, ขิง, ข่า, การะบูร, เป็นต้นเหล่านี้ เมื่อลม
กองละเอียดก็ใช้ยาที่รศร้อนอย่างละเอียดลงมา เช่นโกฐทั้ง ๘ เทียน
ทั้ง ๘ กฤษณา, กระลำพัก, ขอนคอก, เหล่านี้ โรคที่เกิดด้วย
กองลมทั้งสองก็หายได้ด้วยอำนาจยาที่มีโรคเผ็ดร้อน

ยารศมันที่ว่าแก้เส้นนั้น ถ้าโรคใดที่เกิดแต่เส้นเอ็นพิการ ที่ทำให้
ขัดข้อแลแข้งขาถายอกเสียดเสียวสทึงไปในตัวแห่งใดแห่งหนึ่งก็ดี หมอ
เขาก็ใช้ยารศมัน คือน้ำมันงา, น้ำมันละหุ่ง, น้ำมันมะพร้าวไฟ, ยาใช้

อย่างอุกฤษฏ์ขึ้นไปจนน้ำมันงาไหลอมเข้าคลังไคลโรคประคบที่เส้นเอ็นที่ท่า
ให้ยอกเสียดเสียวสทึง ถ้าเมื่อยขบขัดข้อพลิกแพลงอยู่ โรคที่เกิดแต่
เส้นเอ็นพิการอันทำโทษต่าง ๆ ก็หายได้ด้วยอำนาจยาที่มีรสมัน

ยารศหอมเย็นที่ว่าชันชูใจนั้น ถ้าโรคใดที่ทำให้จิตระใจชุ่มมัว
ส่วงสวาย เช่นเป็นเมื่อยเวลาใช้จับยาเมื่อลมจับหมอเขาก็ใช้ยาที่มีรส
หอมเย็น ดังยาหอมที่มีชื่อต่าง ๆ แล้วแซกเจือหญ้าฝรั่น, อำพัน,
ชะมดเชียง, ละลายด้วยน้ำดอกไม้มะลิสด ประสงค์จะให้รส
แปลกกลิ่นหอมเย็นยิ่งขึ้นไป คนที่ป่วยด้วยโรคใช้ชันชูมัวส่วงสวายนั้น
เมื่อได้รับประทานยาที่มีรสหอมเย็นแล้วก็ทำให้จิตระใจเบิกบานชันชูขึ้น
บางที่เมื่อควรหายก็หายได้ โดยเร็ว ด้วยอำนาจยาที่มีรสหอมเย็น

ยารศเค็มที่ว่าชุ่มในผิวหนังนั้น ถ้าโรคใดที่ทำให้ผิวหนังชาซาก
เหี่ยวแห้งไป ที่สมมติว่า “โรคฤศดวงแห้ง” นั้น หมอเขาก็ใช้ยา
แทรกเกลื้อจนเค็มอย่างจัด ๆ ที่เคี้ยว ถ้าโรคใดที่จะต้องใช้ยาให้แล่น
ตลอดถึงผิวหนัง ก็แทรกเกลื้อลงประสงค์จะให้รสเค็มนั้นพาแล่นชุ่ม
ซาบตลอดออกไป โรคนั้นก็หายได้ด้วยอำนาจยาที่มีรสเค็ม

ยารศเปรี้ยวที่ว่าแก้เสมหะนั้น ถ้าโรคใดที่เนื่องด้วยเสมหะทั้งสาม
คือเสมหะ, อุดเสมหะ, คุณเสมหะ, หมอเขาก็วางยาซึ่งมีรสเปรี้ยว
เช่นใบมะขาม, ใบส้มป่อย, ใบมะคั้น, ใบส้มเสี้ยว. เหล่านี้โรคที่เกิดแต่กอง
เสมหะทั้งสามก็หายได้ ด้วยอำนาจยาที่มีรสเปรี้ยว เพราะฉะนั้นยาทั้ง
แก้รศนี้จึงเป็นของจริงไม่ลบลับ ที่ท่านสงสัยว่าจะว่าเล่นพอเป็นกลอน

คล่อง ๆ ปากนั้นอย่าได้สงสัยเลย ข้าพเจ้ายกเอาพยานมาให้เห็นดังนี้
ท่านพอจะเชื่อได้ฤยัง

ถาม. เชื่อกันแล้ว ๆ ถูกละ ๆ แต่ข้าพเจ้าจะขอลาท่านอีกสักหน่อย
หนึ่ง คือ หมอที่รู้แต่ยาไม่รู้อาการโรค ถ้ารู้แต่ยาไม่รู้ยาอย่างใดจะ
ควรแก้โรคใดนั้นจะมีโทษอย่างไรบ้าง ทำไมท่านไม่กล่าว

ตอบ. อ้อ หมอที่ไม่รู้อาการโรคแลไม่รู้ยาที่ควรแก้ โรคใดนั้นถ้า
มีโทษมากนักเที่ยวข้าพเจ้าจะชี้แจงให้ฟัง คือหมอที่มียาไม่รู้อาการโรค
นั้น ก็จะไปวางผิด ๆ ถูก ๆ ให้คนไข้กินเข้าไป ถ้าวางยาให้ผิดกะโรค
ที่เป็นอยู่แล้ว ความเค็มตั้งใจว่าจะแก้ โรคก็เหมือนอย่างวางยาพิษมี
ช่วยซ้ำให้ โรคกำเริบหนักยิ่งขึ้นไป ถ้าเหมือนเอาของแสบลงไปให้คน
ใช้ กิน ใช้นั้นก็กลับทวีความมากขึ้นไม่ต้องสงสัยเลย ความว่าวางยาผิด ๆ
ถูก ๆ นั้น คือโรคนี้จะชอบคุณก็ไปวางยาถ่าย โรคนี้จะชอบถ่ายก็ไป
วางยาคุม ถ้าโรคไข้ไปวางยาร้อน โรคลมไปวางยาเย็นเป็นต้นดังนี้
เรียกว่าวางยาผิด ๆ ถูก ๆ

อนึ่งรู้ยาแต่ไม่รู้ว่าจะควรแก้ โรคสถานใดนั้น ก็คือไม่รู้ว่าจะโรคนี้
จะชอบด้วยยารคนนั้น โรคนี้จะชอบด้วยยารคนนั้น เช่นเป็นโรคในกองเสมหะ
เอายารสเผ็ดร้อนไปวางเข้า เป็นโรคในกองลมเอายารสหวานไปวางเข้า
เป็นโรคในกองดีเอายารสเปรี้ยวไปวางดังนี้ เรียกว่าไม่รู้จักยาที่ควร ก็
หมอใดที่ไม่รู้จักอาการโรคไปวางยาผิด ๆ ถูก ๆ ถ้าไม่รู้ว่ายยาอย่างใด
จะควรแก้โรคใด แม้นคนไข้กินล่วงลำคอลงไปแล้ว ถ้าใช้น้อยก็กลับ
เป็นมาก ใช้น้ำมากแต่ไม่ถึงความตายก็ต้องตายเป็นแท้ คุณหมอผู้นั้น

หม่อมมณเฑียรเสียดก็ปานกัน นี่แหละการซึ่งจะเป็นหมอนั้นจึงต้องประกอบ
การตรกตรองโดยสุขุมอย่างยิ่ง แลต้องศึกษาในเวชศาสตร์ให้ชำนาญ
ชำนาญจริง ๆ จึงจะนับว่าเป็นหมอได้

ถาม. อ๊ะ ๆ ความที่ท่านว่าหมอวางยาฬิคนั้นล่องลำตอลงไปแล้ว
ใช้ไม่ถึงความตายก็ต้องตายนั้น ความต้นกับความปลายมิไม่สม
กันอยู่ๆ ส่วนความต้นลือว่ามรณะยังไม่มาใช้นั้นเป็นตอหา ก็ใช้
ที่หมอวางยาฬิคนั้นมรณะก็ยังไม่มา เหตุไฉนจึงจะต้องตายด้วยเล่า
ถึงหมอจะวางยาฬิคนั้นจะเป็นไรเพราะมรณะยังไม่มา

ตอบ. อ้าว ชันเคิมมรณะยังไม่มาก็จริงอยู่แล แต่ที่ว่าหมอ
ไปวางยาฬิคนั้น เปรียบเหมือนมีกาตไปเชิญมรณะมา มรณะนั้น
เห็นกาตเข้าแล้วจะชักได้ๆ ฤ็เปรียบความอีกอย่างหนึ่งเหมือนแม่
น้ำแลลำคลองขวางหน้าอยู่ มรณะยังจะมาไม่ได้ หมอนั้นช่วยทำ
สะพานให้มรณะข้ามมาได้ ฉนั้นใดความนี้ก็เปรียบเหมือนหมอวางยาฬิคนั้น
ช่วยเชิญฤ็มารับให้มรณะมาฉนั้น

ถาม. เอ๊ะ ถ้าอย่างนั้นการที่จะหาหมอมารักษาใช้มิเป็นการน่า
กลัวนักเจียวๆ ยากที่จะวางยาให้เป็นที่ยึดมั่นคงได้

ตอบ. ยิงนั้นซี การที่จะหาหมอมารักษานั้นเป็นการยากอย่างยิ่ง
ด้วยชีวิตของมนุษย์เป็นของหายาก เพราะมีด้วยกันคนละหนเท่านั้น
แต่ข้าพเจ้าขอเตือนท่านว่า ถ้าจะหาหมอมาแล้ว ก็ต้องดูหมอที่เป็น
ผู้รู้จริง ๆ คือ ผู้ที่ได้ศึกษาในเวชศาสตร์โดยชำนาญ เช่นวิญญู
แพทย์, ลิกษแพทย์, สัมพันธแพทย์, ฤ็คำสามัญเรียกว่า “คง

กะเรียนนั้น” ถ้าจะหาหมอที่ไม่รู้คัมภีร์แพทย์เป็นแต่ๆ ปลาๆ มา
แล้ว จะได้รับเสียใจเมื่อภายหลังเป็นแท้ เพราะเช่นนั้นท่านไม่รู้ฤา
เมืองยุโรปนั้น หมอเขาจึงได้ มีหนังสือคัมภีร์อย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า
“เซอรัฟฟิเคต” ๗ น ถ้าผู้ใดได้ร่ำเรียนในแพทย์ศาสตร์ได้โดย
ชำนาญแล้ว เขาก็ได้หนังสือฉบับสำหรับตัวเป็นคัมภีร์ไป เพื่อจะได้เที่ยว
รักษาโรคมิให้คนทั้งหลายมีความรังเกียจ แสดงความว่าผู้นั้นได้สอบ
ไล่แล้วว่า เป็นหมอได้ ก็ในสยามประเทศซึ่งเป็นพระราชอาณาเขต
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรา นั้น การสอบไล่ในวิชาแพทย์ยังไม่มี
แต่ถึงกระนั้นก็ยังมั่งสำคัญอย่างหนึ่ง คือสัญญาบัตรที่พระราชทาน
เป็นตราตั้งประกอบถาบันนครศักดิ์ของแพทย์ผู้ ซึ่งว่า “พระยา, พระ,
หลวง, ขุน.” ก็เพราะเหตุใดเล่า เพราะด้วยวิชาคุณของเขาที่ได้อุสหา
ร่ำเรียนในเวชศาสตร์จึงได้พระราชทานยศ ให้ปรากฏประกอบความรู้
ของเขาให้ยิ่ง ๗ ขนไป ก็เรานี้ย่อมรู้แล้วว่าหมอหลวงนั้นเป็นผู้ ได้ คึกษา
ในเวชศาสตร์ จนได้พระราชทานถาบันนครศักดิ์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญแล้วดังนี้
ก็ควรจะเชื่อถือไว้วางใจแก่พวกหมอหลวงได้ ด้วยสัญญาบัตรนั้นแล
เป็นคัมภีร์อันประเสริฐของเขา อนึ่งหมอหลวงนั้นก็จะเป็นสัมพันธแพทย์
มากกว่าคนกรมอื่นซึ่งจะยกมา ฤาจะเป็นคนกรมอื่นยกมาก็จัดว่าได้
ไล่เลียงสอบสวนแล้ว ด้วยจางวาง, เจ้ากรม, ปลัดกรม, ในกรมหมอนั้น
เขาได้สอบสวนว่าเป็นหมอได้ จึงได้ยกมา อีกประการหนึ่งหมอหลวงนั้น
ได้ดูได้เห็นไข้เคยพยาบาลมามากกว่าหมอเขลยศักดิ์ เพราะท่าน
ได้เป็นผู้มีชื่อเลื่องปรากฎคนย่อมเชื่อถือเชิญรับไปรักษาโดยมากต่อมาก

ถ้าหมอคนใดได้เห็นไข้มากเคยรักษามากแล้ว หมอผู้นั้นก็ย่อม
จะเป็นผู้ชำนาญในการแก้ไข ใจว่าเป็นผู้มีฝีมือเป็นธรรมดาอยู่เช่นนั้น
ด้วยอาการโรคของมนุษย์นั้นอาจจะเป็นตัวอย่างให้หมอจดจำ ในการ
ที่จะแก้ไขคนอื่นต่อ ๆ ไปอีกได้ ข้าพเจ้าตกเตือนท่านใดเพียงนี้แหละ
จะเชื่อฤาไม่เชื่อก็ตามแต่อย่าใคร่

สาธุ ๆ การที่ท่านตกเตือนข้าพเจ้าเหมือนชนทางให้เดิน โอ
เวลาจนจะค่ำแล้วแหละน้ำลายจริงหนอ จะต้องเลิกพูดกันเสียที่
คำที่ท่านอธิบายมาแต่ต้นนั้นก็ชอบกลอยู่

เลิกก็เลิกกันเถิด วันอนมีเวลาจึงค่อยมาพูดกันใหม่ ในเรื่อง
หมอ ๆ นั้นหนทางยังพิศดารกว้างขวางนัก. ฯ

